

JULKAISUJA 4 • 2005

Monenlainen tapaustutkimus

Päivi Eriksson
Katri Koistinen

JULKAISUJA 4 · 2005

Monenlainen tapaustutkimus

Päivi Eriksson
Katri Koistinen

Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisuja 4:2005

Konsumentforskningscentralen, publikationer 4:2005

National Consumer Research Centre, publications 4:2005

Monenlainen tapaustutkimus

Den mångfasetterade fallstudien

Diverse Case Study

Tekijät / Författare / Authors

Päivi Eriksson, Katri Koistinen

Kokonaissivumäärä / Sidantal / Pages

49

Kieli / Språk / Language

Suomi / Finska / Finnish

Hinta / Pris / Price

16,80 €

Julkaisun päivämäärä / Utgivningsdatum / Date of publication

Maaliskuu 2005

Kannen malli

Aiko 3.0 (muokannut Petteri Repo)

Julkaisija / Utgivare / The publisher

KULUTTAJATUTKIMUSKESKUS

PL 5 (Kaikukatu 3)

00531 HELSINKI

Puh. (09) 77 261

Faksi (09) 7726 7715

www.kuluttajatutkimuskeskus.fi

ISSN 0788-5415

ISBN 951-698-123-2 (kevällä 2005 painettu julkaisu)

Savion Kirjapaino Oy, Kerava 2005

ISBN 951-698-149-6 (PDF)

TIIVISTELMÄ

**Päivi Eriksson, Helsingin kauppakorkeakoulu
Katri Koistinen, Kuluttajatutkimuskeskus**

Monenlainen tapaustutkimus Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisu 4:2005

Julkaisussa tarkastellaan tapaustutkimusta, sen tavoitteita, suorittamista ja arviointia. Kutakin aihepiiriä käsitellään konkreettisen tutkimusesimerkin avulla. Tapaustutkimuksessa tarkastellaan yhtä tai useampaa 'tapausta', joiden määrittely, analysointi ja ratkaisu on tapaustutkimuksen päämäärä. Johtolankana tapauksen ratkaisemisessa toimii tutkimuskysymys. Tämä on useimmiten aineistolähtöinen, mutta se saattaa myös olla aikaisemmasta teoriasta johdettu. Tapaus voi olla yksilö, ryhmä, ohjelma tai prosessi tai jokin ilmiö, ja tapauksen määrittely voi tapahtua ennen aineiston keruuta tai sen jälkeen. Tyypillistä tapaustutkimukselle on erilaisten aineistojen, niin laadullisten kuin määrällisten, rinnakkainen käyttö.

Tapaustutkimukset pohjautuvat tutkimusalasta riippuen erilaisiin tieteenfilosofisiin lähtökohtiin, teoreettisiin ja metodologisiin näkökulmiin sekä menetelmällisiin valintoihin. Tämän vuoksi tapaustutkimuksella voi olla hyvinkin erilaisia tavoitteita. Tavoitteena voi olla tapauksen ymmärtäminen, tiheään kuvauksen tuottaminen, monimutkaisten ilmiöiden ja tapahtumien selittäminen tai uusien teoreettisten ideoiden tai hypoteesien tuottaminen.

Tapaustutkimukset voidaan jakaa intensiivisiin ja ekstensiivisiin tutkimuksiin. Intensiivisessä tapaustutkimuksessa on tavoitteena ainutlaatuisen ja juuri tästä syystä teoreettisesti mielenkiintoisen tapauksen tiheä kuvaus, tulkinta ja ymmärtäminen. Tapauksen kontekstin kuvaus on tärkeää, ja lisäksi tutkija saattaa olla kiinnostunut tutkimukseen osallistuvien tavasta jäsentää maailmaa. Ekstensiivisessä tapaustutkimuksessa etsitään yhteisiä ominaisuuksia, yleisiä malleja ja uusia teoreettisia ideoita ja käsitteitä usean tapauksen vertailun avulla. Tapauksia käytetään välineinä ilmiöiden tutkimisessa.

Tapaustutkimuksen raportti voi olla rakenteeltaan monenlainen, esimerkiksi lineaaris-analyttinen, vertaileva, kronologinen tai teoriaa kehittävä. Huomiota tulee kiinnittää tutkimuksen keskeisen päättelyketjun, punaisen langan, juonen ja keskeisten argumenttien selkeään kirjoittamiseen.

Asiasanat:

Tapaustutkimus, tutkimus, kvalitatiivinen tutkimus, menetelmät, metodologia

SAMMANDRAG

Päivi Eriksson, Helsinki School of Economics and Business Administration

Katri Koistinen, Konsumentforskningscentralen

Den mångfasetterade fallstudien

Konsumentforskningscentralen, publikationer 4:2005

I denna publikation beskrivs vad en fallstudie är, hurdana målsättningar fallstudier har, hur man gör en fallstudie och hur en fallstudie bedöms. Varje fråga behandlas med hjälp av ett konkret forskningsexempel. En fallstudie granskar ett eller flera 'fall' som den syftar till att definiera, analysera och lösa. Som en ledtråd i lösningen av fallet används en undersökningsfråga. Den är oftast materialbaserad men kan även vara härledd från en annan teori. Fallet kan vara en individ, en grupp, ett program, en process eller ett fenomen, och definieringen av fallet kan ske antingen före eller efter insamlingen av materialet. Typiskt för fallstudier är den parallella användningen av olika material, såväl kvalitativa som kvantitativa.

Beroende på forskningsområde baserar sig fallstudierna på olika vetenskapsfilosofiska diskussioner, teoretiska och metodologiska synvinklar och metodologiska val. Därför kan fallstudier ha mycket olika målsättningar. Målsättningen kan vara att förstå fallet, producera en tät beskrivning, förklara komplicerade fenomen och händelser eller producera nya teoretiska idéer eller hypoteser.

Fallstudierna kan indelas i intensiva och extensiva studier. I intensiva fallstudier är målet en tät beskrivning, tolkning och förståelse av ett fall som är unikt och just därför teoretiskt intressant. Det är viktigt att beskriva fallets kontext. Dessutom kan forskaren vara intresserad av hur de som deltar i undersökningen strukturerar världen. I en extensiv fallstudie söker man gemensamma egenskaper, allmänna modeller och nya teoretiska idéer och begrepp genom att jämföra flera fall. Fallen används som verktyg i studerandet av fenomenet.

Strukturen i en fallstudierapport kan variera. Den kan vara lineär-analytisk, jämförande, kronologisk eller teoriutvecklande. Speciell uppmärksamhet bör fästas vid en tydlig beskrivning av den centrala slutledningskedjan, den röda tråden, temat och de viktigaste argumenten.

Nyckelord:

Fallstudie, forskning, kvalitativ forskning, metodologi, metoder

ABSTRACT

Päivi Eriksson, Helsinki School of Economics and Business Administration

Katri Koistinen, National Consumer Research Centre

Diverse Case Study

National Consumer Research Centre, publications 4:2005

This publication endeavours to describe the nature of case studies, what kind of targets they have, and how they are conducted and evaluated. Each question is studied with a concrete example. In a case study, one or more "cases" are studied with the purpose of determining, analysing and solving them. The starting point for solving a case is the research question. Usually, the research question is based on the data but it can also be derived from a previous theory. The case can be an individual, a group, a programme or a process, or a phenomenon, and determining the case may be carried out either before or after the collection of data. The parallel use of data bases – both qualitative and quantitative – is typical of a case study.

Depending on the field of research, case studies are based on various scientific philosophical discussions, theoretical and methodological viewpoints, as well as procedural choices. Therefore, the targets of case studies can be rather diverse. Some of the objectives of case studies can be e.g.: understanding the case, producing a thick description, explaining complex phenomena and events, or producing new theoretical ideas or hypotheses.

Case studies can be divided into intensive and extensive studies. In an intensive case study, the objective is to provide a thick description, interpretation and understanding of a unique, and therefore theoretically interesting, case. Describing the context of the case is of utmost importance, in addition to which the researcher may be interested in the way of perceiving the world of those taking part in the research. An extensive case study, on the other hand, endeavours to find common characteristics, common models and new theoretical ideas and concepts by comparing several cases. Cases are used as a means of researching different phenomena.

Reports of case studies can vary in their form, they can be e.g. linear-analytical, comparative, chronological or theory developing. The main focus in the study should be placed on the clear presentation of the central chain of reasoning, consistent thread, plot, and central arguments.

Keywords:

Case study research, research, qualitative research, methodology, methods

ESIPUHE

Mikä erottaa tapaustutkimuksen muusta laadullisesta tutkimuksesta? Mitä yhteistä tapaustutkimuksella on muiden laadullisten tutkimussuuntausten kanssa?

Yllä olevat kysymykset saavat perustellut vastaukset muiden kysymysten muassa käsillä olevassa tutkimusraportissa. Tapaustutkimuksen vaihtoehdot, tavoitteet ja tyypit, tutkimusprosessi, arviointikäytännöt sekä näihin liittyvät mahdollisuudet, haasteet ja hienoudet avautuvat lukijalle tapaustutkimuksen käytäntöjen näkökulmasta. Huolellista ja perusteellista työtä havainnollistetaan konkreettisilla esimerkeillä. Tarkkaavainen lukija löytää itsensä hermeneuttisesta prosessista, keskeltä teorian ja empirian vuoropuhelua. Kirjoittajilla on tärkeä sanoma lukijoille. Tutkimuksessa on hyvä soveltaa sellaisia menetelmiä, joiden avulla saadaan vastauksia tutkimuskysymyksiin. Vastaavasti on hyvä välttää lukkiutumista tyyli-
puhtaasti tiettyihin tutkimussuuntauksiin analyysimenetelmineen. Erilaisen, myös oman tieteenalan ulkopuolisten tapaustutkimusraporttien lukeminen on erinomainen keino tutustua tapaustutkimuksen moniulotteisuuteen.

Tutkimusraportin ovat laatineet professori Päivi Eriksson Helsingin kauppakorkeakoulusta ja erikoistutkija Katri Koistinen Kuluttajatutkimuskeskuksesta. Kuluttajatutkimuskeskus esittää lämpimät kiitokset kirjoittajille ansiokkaasta tutkimusraportista. Käsikirjoitusta ovat kommentoineet professori Risto Tainio ja tutkija Elina Henttonen Helsingin kauppakorkeakoulusta sekä tutkija Tiina Vesala Kuluttajatutkimuskeskuksesta. Lämpimät kiitokset tutkimusraporttia edistäneistä kommenteista. Lämpimät kiitokset professori Anne Kovalaiselle Turun kauppakorkeakoulusta tapaustutkimuksesta käydyistä rakentavista keskusteluista. Lämpimät kiitokset myös Turun kauppakorkeakoulun informaattikolle Marjatta Jokiselle ja Kuluttajatutkimuskeskuksen informaattikolle Terttu Sarpiolalle tiedon hakuihin liittyvästä arvokkaasta panoksesta.

Helsingissä helmikuussa 2005

Tutkimusjohtaja Johanna Leskinen
Kuluttajatutkimuskeskus

SISÄLLYS

1	MITÄ TAPAUSTUTKIMUS ON?	1
	Kaikki laadullinen tutkimus ei ole tapaustutkimusta	1
	Historiaa	3
	'Tapaus' tutkimuksen kohteena.....	4
	Mikä voi olla tapaus?.....	5
	Tapaus ja konteksti	7
2	TAPAUSTUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TYYPIT	9
	Itsessään arvokas, välineellinen ja kollektiivinen tapaustutkimus.....	9
	Kuvaileva tapaustutkimus	11
	Selittävä tapaustutkimus	12
	Eksploratiivinen ja uutta teoriaa kehittävä tapaustutkimus.....	13
	Intensiivinen ja ekstensiivinen tapaustutkimus.....	15
3	TAPAUSTUTKIMUSPROSESSI	19
	Tutkimuskysymys.....	20
	Tutkimusasetelma	21
	Tapausten valinta.....	22
	Teorian merkitys.....	25
	Aineistot ja niiden kerääminen	27
	Aineistojen analysointi ja tulokset	29
	Analyysitapoja	30
	Yleistäminen.....	34
	Raportointi	36
4	TAPAUSTUTKIMUKSEN ARVIOINTI	41
	Tutkimuksen arviointikriteereitä.....	41
	Triangulaatio	42
	Bricolage	42
	Tapaustutkimuksen haasteita	43
	LÄHTEET.....	46

1 MITÄ TAPAUSTUTKIMUS ON?

Kaikki laadullinen tutkimus ei ole tapaustutkimusta

Tohtoriopiskelijoiden laadullisen tutkimuksen kurssilla tehtiin harjoitus, jossa piti suunnitella tapaustutkimus. Tehtävässä pyydettiin opiskelijoita määrittelemään tutkimuskysymys, tutkittava tapaus tai tapaukset ja tutkimusasetelma. Tehtävää purettaessa eräät opiskelijoista ihmettelivät, eikö kaikki laadullinen tutkimus olekaan tapaustutkimusta. Tästä seuranneessa keskustelussa yritimme tehdä selkoa siitä, mikä erottaa tapaustutkimuksellisen lähestymistavan muusta laadullisesta tutkimuksesta, ja mitä yhteistä tapaustutkimuksella on muunlaisten laadullisen tutkimuksen suuntausten kanssa.

Nämä kysymykset ja keskustelut ovat olleet osaltaan tuottamassa nyt käsillä olevaa julkaisua, jossa pyrimme selvittämään, mitä kaikkea tapaustutkimus voi olla ja mitä se ei ole. Tavoitteena on enemmänkin avata tapaustutkimuksen kentän monimuotoisuutta kuin sulkea pois toisistaan poikkeavia tapaustutkimuksellisia lähestymistapoja. Lähtökohtamme on, että tapaustutkimus on moniulotteinen ja historiallisesti muuttuva tutkimuksellinen suuntaus, joka antaa tutkijalle paljon mahdollisuuksia tehdä mielenkiintoista ja innostavaa tutkimusta.

Kaikki laadullinen tutkimus ei kuitenkaan ole 'tapausten' tutkimusta. Tapaustutkimuksessa keskeistä on juuri tutkittava tapaus tai tapaukset, joiden määrittelylle tutkimuskysymys, tutkimusasetelma ja aineistojen analyysit perustuvat. Miten sitten tapauksia määritellään? Otetaan esimerkiksi lääketieteen ja oikeustieteen aloilta, joilla usein puhutaan 'tapauksista'. Lääketieteen alalla 'potilas' voi olla tapaus, ja vastaavasti oikeustieteessä tapaus voi olla 'rikollinen'. Tällöin tutkimuksen kohteena olisi kohtuullisen helposti rajattavissa oleva tapaus eli ihminen, jota tutkittaisiin kokonaisvaltaisesti. Potilaasta ja rikollisesta selvitettäisiin heidän taustaansa, elinolosuhteitaan, toimintatapojaan, ominuuksiaan, kokemuksiaan ja niin edespäin. Tässäkin tapauksessa tutkijan pitäisi päättää, mihin vedetään raja tapauksen ja sen ympäristön välillä eli, mitä potilaaseen tai rikolliseen liittyviä asioita on tarkoituksenmukaista tutkia. Onko esimerkiksi tarpeen tutkia potilaan tai rikollisen suhdetta sisaruksiinsa tai opettajiinsa? Vaihtoehtoisesti tapaukseksi voitaisiin määritellä jokin sairaus tai tietty rikos. Tällöin mielenkiinto kohdistuisi ilmiöön, jonka olemassa oloon useat ihmiset (potilaat, rikolliset ja muut toimijat) ovat osallisia. Esimerkiksi 'kavallus' tai 'diabetes' ovat ilmiöitä, joita voidaan tutkia tapauksina.

Tapaustutkimus ei ole aivan niin selvärajainen, yhdenmukainen ja muuttumaton lähestymistapa kuin edellä oleva kuvaus ensi näkemältä antaisi ymmärtää. Vaikka kaikki laadullinen tutkimus ei olekaan tapaus- tutkimusta, saa tapaus tutkimus jatkuvasti vaikutteita muista laadullisen tutkimuksen suuntauksista. Seuraavilta sivuilta selviää, että tapaus tutkimuksen suuntauksat eroavat paljonkin tieteenfilosofisten perusoletustensa suhteen (ks. esim. Travers 2001). Tapaus tutkimusta tehdään niin positivistisen (tai postpositivistisen) kuin tulkitsevan ja konstruktionistisen tutkimuksen¹ kehyksessä. Samoin tapaus tutkimus voi olla esimerkiksi Alasuutarin (2001) jaottelun mukaisesti niin fakta- kuin näytenäkö- kulmasta tehtyä tai myös yhdistelmä näistä kahdesta.

Paneudumme raportissamme enemmän tutkimuskäytäntöihin, emme niinkään erilaisten tapaus tutkimusten tieteenfilosofisiin taustoihin. Yritämme kertoa tapaus tutkimuksen tekemisestä mahdollisimman käytän- nönläheisesti antaen konkreettisia esimerkkejä. Vaikka jaottelemmekin tapaus tutkimusta erilaisiin tyyppeihin, nämä eivät läheskään aina esiinny tutkimuksissa tyylipuhtaina. Erilaiset tyypit limittyvät keskenään ja johtolankana toimii tutkimuksen tarkoitus ja tavoite sekä tutkimus- kysymys tai -kysymykset. Tavoitteenamme on tuoda esille, että tutkimusta on hyvä tehdä sellaisilla menetelmillä, joiden avulla saadaan vastauksia tutkimuskysymyksiin, ei tyylipuhtaasti noudattaen jotakin tiettyä tutkimussuuntausta ja sen mukaisia analyysimenetelmiä. Hyvä tapa tutustua tapaus tutkimuksen moniulotteisuuteen onkin lukea erilaisia – ei pelkästään oman tieteenalan – tapaus tutkimuksellisia tutkimusraportteja: väitöskirjoja, artikkeleita ja tutkimuskirjoja.

Jotta keskustelumme tapaus tutkimuksesta yhdistyisi mahdollisimman konkreettisesti tutkimuksen tekemiseen, olemme kirjoittaneet tekstiin koko julkaisun läpi kulkevan tarinan Päivi Erikssonin väitöskirjatyöhön liittyvästä aihepiiristä ja kysymyksenasettelusta. Väitöskirjatyö oli histori- allinen tapaus tutkimus yhden suomalaisen makeisyrityksen, Fazer Makeisten, tuotteiston muokkautumisesta pitkällä aikavälillä ja liikkeen- johdon eri ryhmien toiminnan seurauksena (Eriksson 1991; Eriksson & Räsänen 1998). Pyrimme kertomaan jatkotarinassa, miten tämä tapaus- tutkimus on aikoinaan tehty, ja samalla pohdimme, mitä erilaisia valintoja ja ratkaisuja tässä tutkimuksessa olisi voitu tehdä ja mitä ne olisivat tarkoittaneet.

¹ Useissa tutkimusmenetelmiin keskittyvissä kirjoissa käsitellään erilaisten tutkimussuuntausten tieteenfilosofisia lähtökohtia, ks. esim. Dentzin & Lincoln 1994 ja Glesne 1999.

Historiaa

Tapaustutkimuksen historia kulkee käsi kädessä paikallisesta ja universaalista sekä laadullisesta ja määrällisestä tutkimuksesta aikojen kuluessa käydyn yleisen keskustelun kanssa (vrt. Stoecker 1991). Tapaustutkimuksellinen lähestymistapa (case study research) oli hyvinkin suosittu sosiaalitieteissä ennen survey-tutkimusten laajaa yleistymistä viime vuosisadan puolenvälin molemmin puolin. Harvemmin mainittua on, että tapaustutkimus on ollut tavanomainen menetelmä myös eräillä luonnontieteellisillä tutkimusalueilla. Baileyn (1992) mukaan esimerkiksi astronomia, geologia ja ihmisbiologia eivät niinkään perustu kokeelliseen tai survey-tutkimukseen vaan ennemminkin tapaustutkimuksia muistuttaviin lähestymistapoihin.

Viime vuosisadan alkupuolella tapaustutkimuksellista kenttätyöskentelyä monipuolistettiin aktiivisesti, ja keskeisiä tutkimusmenetelmiä olivat havainnointi, avoimet haastattelut ja erilaisten dokumenttien keräys ja analysointi. Yhteisötutkimus, kaupunkitutkimus, sosiologia ja antropologia ovat vaikuttaneet paljon tämän päivän tapaustutkimuksen periaatteisiin, mutta näiden lisäksi moni muukin yhteiskuntatieteen ala on jättänyt jälkensä tapaustutkimukselliseen lähestymistapaan (ks. esim. Tellis 1997).

Klassisen tapaustutkimuksen (Dyer & Wilkins 1991) yleistymistä yhteiskuntatieteen alueella viime vuosisadan alussa seurasi kriittinen keskustelu tutkimukseen liittyvästä tulkinnasta ja tutkimustulosten yleistettävyydestä. Keskusteluun kannusti survey-tutkimuksen suosio 1930- ja 1940-luvun Pohjois-Amerikassa, josta trendi levisi myös Eurooppaan. Survey-tutkimuksen vahvuutena pidettiin selitysvoimaa ja perustan tarjoamista ennustamiselle. Deduktiivinen eli yleisestä/teoriasta lähtevä tutkimusote ja tilastollisten menetelmien käyttö yleistyivät länsimaissa, ja samalla tapaustutkimuksesta näytti tulevan sopiva menetelmä lähinnä esitutkimuksen tekoon (Stoecker 1991). Tapaustutkimuksen rajoitteina pidettiin edustavuuden puutetta ja tarkkuuden puutetta empiirisen aineiston keruussa ja analyysissä.

Sittemmin survey-tutkimusta ja muita määrällisiä lähestymistapoja on kritisoitu vahvasti. Tämän myötä tapaustutkimuksesta, ja yleensäkin laadullisesta tutkimuksesta, on kiinnostuttu laajalti uudestaan sekä huomattu sen vahvuus monimutkaisten ja muuttuvien kokonaisuuksien tutkimisessa verrattuna muuttujapohjaiseen survey-tutkimukseen. Tapaustutkimuksen uuteen tulemiseen vaikutti muun muassa Glaserin ja Straussin (1967) 'grounded theory' -lähestymistavasta käyty vilkas keskustelu 1970- ja 1980-luvuilla (Tellis 1997). Keskusteluissa huomattiin, että tapaustutkimusten avulla voidaan tuottaa rikasta, monipuolista ja yhteen kietoutuvia rakenne- ja toimijasuhteita analysoivaa tietoa.

Tapaustutkimusta ei nykyään tehdä pelkästään esitutkimusluonteisesti, survey-tutkimusta edeltävänä tai täydentävänä vaiheena, vaan se on itsenäisenä käytetty tutkimuksellinen lähestymistapa. Tapaustutkimusten avulla on perinteisesti tuotettu tiheitä etnografistyyppisiä kuvauksia (Travers 2001; Stake 1995) ja 'hyviä tarinoita' (Dyer & Wilkins 1991). Tapaustutkimuksellista lähestymistapaa on etenkin organisaatiotutkimuksen piirissä kehitetty tuottamaan uusia teoreettisia käsitteitä monen tapauksen järjestelmällisen vertailun avulla (Eisenhardt 1989; 1991; Leonard-Barton 1990).

'Tapaus' tutkimuksen kohteena

Tapaustutkimus on siis historiallisestikin monimuotoinen tutkimuksellinen lähestymistapa, jota voidaan myös luonnehtia tutkimusstrategiaksi. Näin ollen tapaustutkimus on enemmänkin lähestymistapa kuin aineiston keruu- tai analyysimenetelmä. Tapaustutkimuksen nimikkeellä tehdään tutkimusta useilla tieteenaloilla, monenlaisista lähtökohdista ja erilaisin tavoittein. Tämän vuoksi tapaustutkimukselle on vaikea antaa yhtä yleispätevää tai kattavaa määritelmää. Eräs, ja ehkä ainoa, yhdenmukaisuus on, että tapaustutkimuksessa nimensä mukaisesti tarkastellaan yhtä tai useampaa 'tapausta' (case, cases), joiden määrittely, analysointi ja ratkaisu on tapaustutkimuksen keskeisin tavoite. Tapaustutkimuksessa ei siis ole itsestään selvää tai yhdentekevää, miten tutkittavat tapaukset valitaan, rajataan ja perustellaan.

Creswellin (1998, 61) mukaan nykyisille yhteiskuntatieteellisille tapaustutkimuksille on tyypillistä, että tutkitaan ilmiöitä, jotka määräytyvät ajan, paikan tai jonkin muun kriteerin mukaan (tapahtuma, toiminto, yksilö, ryhmä jne.). Samoin yhteiskuntatieteellisille tapaustutkimuksille on tyypillistä monista lähteistä kerätyn yksityiskohtaisen ja rikkaan empirisen aineiston käyttö.

Tapaustutkimukset pohjautuvat tutkimusalasta riippuen erilaisiin tieteenfilosofisiin lähtökohtiin, teoreettisiin ja metodologisiin näkökulmiin sekä menetelmällisiin valintoihin (Travers 2001). Lisäksi tutkimusaineisto voi olla kerätty monin eri tavoin ja se voi olla peräisin moninaisista lähteistä. Laadullinen aineisto on tyypillistä tapaustutkimukselle, mutta sen ohella tapaustutkimuksissa käytetään myös määrällistä (kvantitatiivista) aineistoa (Deacon et al. 1998). Tapaustutkimuksessa voidaan käyttää hyvinkin monenlaisia aineiston analyysimenetelmiä eli metodeita. Tämän vuoksi tapaustutkimus on koko tutkimusprosessia ohjaava strategia.

Useissa menetelmäoppaissa kerrotaan, että lähestymistavaksi kannattaa valita tapaustutkimus, kun jokin tai useat seuraavista ehdoista täyttyvät:

- 'Mitä-', 'miten-' ja 'miksi-'kysymykset ovat keskeisellä sijalla.
- Tutkijalla on vähän kontrollia tapahtumiin.
- Aiheesta on tehty vain vähän empiiristä tutkimusta.
- Tutkimuskohteena on jokin tämän ajan elävässä elämässä oleva ilmiö.

Mikä voi olla tapaus?

Oy Karl Fazer Ab on perheyriitys, jonka Karl Fazer perusti vuonna 1891. Ranskalais-venäläisestä konditoriasta on kehittynyt kansainvälinen konserni, jonka menestyksen kulmakivinä yhä edelleen ovat korkea laatu sekä vahvat merkkituotteet. Fazer-konserniin kuuluu kolme toimialaa Amica, Fazer Leipomot ja Candyking. Toimintaa on yhdeksässä maassa. Fazerin tärkein osakkuusyhtiö on Cloetta Fazer AB.

Fazer-konsernin perinteenä on mielihyvän tuottaminen. Tarjoamme ateroita, leipomotuotteita ja makeisia, jotka tuottavat asiakkaillemme miellyttäviä kokemuksia makuelämyksinä, tuoreutena, terveellisyytenä ja hyvänä palveluna.

Yllä olevasta miniaineistosta² voitaisiin määritellä hyvinkin monenlaisia tutkittavia tapauksia. Tapauksena voisi olla koko Oy Karl Fazer Ab -konserni, jokin konsernin liiketoimintayksiköistä (Amica, Fazer leipomot tai Candyking) tai osakkuusyhtiö Cloetta Fazer Ab. Myös omistajaperhe voisi olla tapaus tai kunkin liiketoimintayksikön johto tai johtoryhmä, henkilöstötoiminnot tai jokin käynnissä oleva kehitysprojekti. Tapauksina voisivat myös olla kussakin yhdeksässä maassa olevat liiketoiminnot, Fazerin tuotemerkit (yksi tai useampia) tai vaikkapa jonkin liiketoimintayksikön koko tuoteisto. Tapauksena voisi myös olla laatu, menestys, mielihyvä tai terveellisyys.

Eri tutkijat antavat erilaisia kriteereitä sille, mikä voi olla 'tapaus'. Stake (1994; 1995) korostaa, että tapauksena on rajattu systeemi kuten yksilö, ryhmä tai ohjelma. Oleellista on, että tutkittavan tapauksen pystyy rajaamaan kohtuullisen selkeästi muusta kontekstista. Pettigrew (1997) tuo esiin, että 'tapaus' voi olla myös ilmiö tai ajallinen prosessi, jonka rajoja suhteessa kontekstiin on vaikea määrittää. Tyypillisiä rajattavissa olevia tutkimuskohteita eri tieteenalueilta ovat potilas- ja oppilastapaukset, oikeustapaukset, oppilaitosten koulutusohjelmat sekä erilaisissa organisaatioissa toteutettavat projektit ja kehityshankkeet. Vaikeammin

² Miniaineisto on koottu Oy Karl Fazer Ab:n verkkosivuilta osoitteesta <http://www.fazer.fi>

rajattavia tapauksia ovat erilaiset muutosprosessit, tapahtumaketjut, monimuotoiset toimijoiden väliset suhteet sekä erilaiset ilmiöt, kuten johtaminen, kuluttaminen, laatu, terveellisyys tai esimerkiksi työssä oppiminen.

Eri kirjoittajat korostavat, että tutkittavan 'tapauksen' (yhden tai useamman) määrittäminen on tapaustutkimuksen kriittisiä vaiheita. Oleellista on muistaa, että tutkija itse määrittelee tapauksen. Hänen on myös perusteltava, miksi juuri tietty tapa määritellä tapaus on hyödyllinen tai järkevä. Tapauksen määrittäminen voi tapahtua joko ennen aineiston keruuta tai sen jälkeen (Patton 1990). Jos tapaus/tapaukset määritellään tarkemmin vasta, kun tutkimusaineisto on kerätty, on yleensä kysymys aineistolähtöisestä tutkimuksesta.

Tapausta määritettäessä on hyvä miettiä, minkälainen kokonaisuus on mahdollista tutkia yhdessä tutkimushankkeessa. Esimerkiksi koko yrityksen määrittäminen tapaukseksi (esim. case Oy Karl Fazer Ab) on useimmiten tutkimustehtävänä liian laaja. Yleensä tarkemmin rajattuna tapauksena onkin jokin Fazerin yksikkö, ryhmä, projekti, ilmiö tai prosessi, jolloin koko yritys on tutkimuksen kontekstia ja muodostaa 'näyttämön', jolla tutkimus tapahtuu. Tästä huolimatta, ja vaikka tapaus oikeastaan onkin muu kuin koko yritys, tutkimusten otsikoinnissa saatetaan käyttää ilmaisua, jossa koko yritys nimetään caseksi (Eriksson 1991).

Tutkimusprosessin alussa minua kiinnosti tutkia yrityksen eri toimintojen (funktioiden, osastojen) välistä yhteistyötä ja siinä ilmeneviä ongelmia. Olin aiemmin tutkinut markkinoinnin, tuotannon ja tuotekehityksen välisiä yhteyksiä ja ristiriitoja kyselyaineiston avulla. Tässä tutkimuksessa olin tyytymätön aiemmin keräämääni aineistoon, jonka avulla sain vain pieniä vilahduksia eri toimintojen välisistä yhteyksistä. Kokonaisvaltainen kuva jäi piirtymättä ja tutkimus herätti paljon uusia kysymyksiä. Aikaisemmasta tutkimuksestani sain kuitenkin kiinnostuksen jatkaa tutkimustani samalla aihealueella. Uudessa tutkimuksessa halusin käsitellä samaa aihetta historiallisesta näkökulmasta pitkän aikavälin kehitystä ja muutoksia tarkastellen.

Aikaisemman tutkimukseni perusteella suomalaiset makeisteollisuusyritykset kiinnostivat minua erityisesti. Näissä yrityksissä markkinointi, tuotanto ja tuotekehitys olivat eriytyneet omiksi toimintoikseen aiemmin kuin muissa elintarviketeollisuusyrityksissä. Edelläkävijä eri toimintojen eriytymisessä näytti olevan Karl Fazer Oy:n makeisliiketoiminta, jossa muun muassa tuotepäällikön tehtävä oli otettu käyttöön aiemmin kuin muissa makeisyrityksissä.

Väitöskirjan ohjaajani avustuksella pääsin tekemään tutkimustani Fazer Makeisiin. Muotoilin alustavia tutkimuskysymyksiä aikaisemman tutkimukseni pohjalta ja ryhdyin keräämään aineistoa

haastattelemalla ja yrityksen historiallisia arkistoja tutkien. Tutkimukseni alkuvaiheessa sekä tutkimuskysymys että tutkimuksellinen lähestymistapa olivat väljiä. Tiesin, mikä minua kiinnosti aikaisemman tutkimuksen perusteella, mutta en tiennyt, mikä juuri tässä yrityksessä olisi erityisen kiinnostavaa. Tiesin, että teen laadullista ja historiallista tutkimusta, mutta minulla ei ollut selkeää tutkimusasetelmaa eikä tarkempaa menetelmällistä tietoa.

Monien seminaariesiintymisten, ohjaajan kanssa käytyjen keskustelujen, aineiston keräämisen ja alustavan analysoinnin kuluessa tutkimukseni lähestymistavaksi muotoutui historiallinen tapaus-tutkimus, ja tutkittavaksi tapaukseksi Fazer Makeisten tuoteisto ja sen muutokset 40-vuoden ajalla, vuosina 1950–1990. Tuoteiston muutoksia pyrin ymmärtämään liikkeenjohdon eri ryhmien (markkinoinnin, tuotannon ja tuotekehityksen) toiminnan ja erityisesti toimintalogiikkojen kautta.

Tapaus ja konteksti

Kontekstin muodostavat ne toimijat ja toiminnot, joihin valittu tapaus liittyy läheisesti. Konteksti (context) muodostuu tapauksen historiallisesta taustasta, laajemmasta ympäristöstä, kuten esimerkiksi kulttuuriympäristöstä, toimialasta, toimintaympäristöstä tai poliittisesta tilanteesta, jonka piirissä tapaus on (Pettigrew & Whipp 1991; Alajoutsijärvi & Eriksson 1998). Pettigrew (1997, 340–341) hahmottaa kontekstin eri tasoja tutkissaan yrityksessä tapahtuvaa prosessia:

- Ulompi konteksti määrittää yrityksen taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen ympäristön sekä yrityksen toimialaympäristön ja sen kilpailullisuuden.
- Sisempi konteksti viittaa yrityksen omaan rakenteelliseen, kulttuurilliseen ja poliittiseen ympäristöön.

Tutkittavan prosessin aikana voi tapahtua muitakin prosesseja, jotka myös vaikuttavat tutkittavaan prosessiin ja nämä prosessit voivat tapahtua millä tahansa kontekstin tasolla. Tapauksen kuvaus liittyneenä kontekstiinsa on erityisen tärkeää, koska juuri konteksti tekee tapauksen ymmärrettäväksi eli osaltaan myös selittää sitä. Jos tapaus on esimerkiksi henkilö, niin yleensä koti, perhe ja suku sekä työyhteisö ovat tärkeitä kontekstin määrittelyn kannalta. Jos tapaus on tietyn yrityksen toiminnan tehokkuus, niin kyseisen toimialan taloudellisten olojen määrittelyä voi pitää tärkeänä kontekstin kannalta.

Kontekstin ja toimijoiden välinen vuorovaikutus on molemmin suuntaista ja kumulatiivista (Pettigrew 1997). Toisin sanoen, konteksti muovaa tapausta ja tapaus muovaa kontekstia. Tapauksen lähiympäristö

eli tapahtumaympäristö, jossa tapaus konkreettisesti tapahtuu, vaatii myös määrittelyn. Tästä käytetään englannin kielessä nimeä 'setting' ja tämän lähiympäristön voi ajatella olevan ikään kuin näyttämö, jossa tapaus toteutuu. 'Setting' on siis osa kontekstia ja määrittää muun muassa sen, ketkä ovat tapauksen toimijat (Stake 1995).

Fazer Makeisten tuotteiston ja sen muuttumisen tutkimisessa lähiympäristön tai 'näyttämön' muodostaa Fazer Makeiset -niminen liiketoimintayksikkö osana Oy Karl Fazer Ab konsernia. On tärkeää tuntea näiden molempien organisaatioiden nykytilaa ja historiaa.

Oleellista on, että yritys on sekä historialtaan että nykytilaltaan perheyritys, jossa omistajasuvun vaikutus on ollut vahva ja näkyvä, vaikkakin jatkuvasti muuttuva. Omistajasuvun jäsenet ovat olleet mukana yrityksen päätöksenteossa ja johtamisessa, mutta päävastuu päätöksenteossa ja johtamisessa on vuosien varrella yhä enenevässä määrin siirtynyt ammattijohtajille. Omistajasuvun pitkäaikaiset ylimmän johdon edustajat ovat kautta historian olleet erittäin merkittäviä toimijoita. Myös yrityksen eri toimintojen (markkinointi, tuotanto, tuotekehitys jne.) asiantuntijoina toimivat johtajat ovat keskeisiä toimijoita ja osalla heistä on ollut hyvin tiiviit ja pitkäaikaiset suhteet omistajajohtoon.

Fazer Makeisten ulompi ympäristö muodostuu suomalaisesta ja pohjoismaisesta makeistoimialasta, jossa keskeisiä toimijoita ovat muut makeisyrietykset ja niiden omistajat ja johtajat, tavaran-toimittajat, jakelukanavat ja toimialajärjestöt. Myös muut elintarvikeyritykset voivat olla merkittävä osa ulompaa toimintaympäristöä, jos niistä rekrytoidaan johtajia ja työntekijöitä, jos Fazer Makeiset tekee niiden kanssa yhteistyötä, tai kilpailee aktiivisesti niiden kanssa.

2 TAPAUSTUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TYYPIT

Useat tutkijat ovat eritelleet tapaustutkimusten tyyppejä, jotka on jaoteltu sen mukaan, mitä tutkimuksella tavoitellaan ja/tai tutkimuksen tieteenfilosofisten perusoletusten mukaan. Perren ja Ram (2004) esittävät neljä erilaista pienyritystutkimukseen sopivaa tapaustutkimustyyppiä, jotka on jaoteltu niiden sisältämien epistemologisten eli tiedon ja tietämisen tapoihin liittyvien oletusten perusteella. Esitämme seuraavassa ensin joukon kirjallisuudessa yleisesti esiteltyjä jaotelluita (ks. esim. Stake 1995; Yin 2002). Tämän jälkeen esittelemme jaotellun intensiiviseen ja ekstensiiviseen tapaustutkimukseen (Sayer 1984; Hellström & Hyttinen 1996), joka liittyy useiden muiden jaotelluiden kanssa korostaen etenkin klassisen (intensiivisen) tapaustutkimuksen ja uudemman (ekstensiivisten) suuntausten eroja.

Itsessään arvokas, välineellinen ja kollektiivinen tapaustutkimus

Stake (1995, 3) jakaa tapaustutkimukset kolmeen tyyppiin riippuen tapauksen luonteesta, lukumäärästä, tavoitteista ja tutkimukseen liittyvistä perusoletuksista. Itsessään arvokas tapaustutkimus (intrinsic case study) on kyseessä silloin, kun tutkijalla on erityinen kiinnostus tiettyyn, ainutlaatuiseseen tapaukseen ja hän haluaa ymmärtää tätä tapausta hyvin kaikkine yksityiskohtineen. Tapaus voisi olla esimerkiksi nimetty yliopisto-opiskelija, jota pidetään ongelmaoppilana. Mielenkiinnon kohteena on tällöin se, miten juuri tämä opiskelija määrittyy ongelmaoppilaaksi omassa toimintaympäristössään eli tietyssä yliopistossa ja tietyssä aineessa. Ensisijaisena tavoitteena ei ole abstraktin rakenteen tai laajemman ilmiön ymmärtäminen, eikä myöskään yleisen teorian muodostaminen. Tällaista lähestymistapaa Stake pitää tutkimuksellisesti mielenkiintoisena, ja 'erityistä' koskevan epistemologian eli tietämisen tavan lähteenä (vrt. Perren & Ram 2004).

Välineellinen tapaustutkimus (instrumental case study) tehdään Staken mukaan silloin, kun tapaustutkimuksella on välineellinen merkitys, eli sen avulla yritetään ymmärtää jotain muuta kuin vain kyseistä tapausta. Tapaus on tällöin kiinnostava yleisten teemojen tai teoreettisten kehittyjen vuoksi, mutta ei itsessään. Tapauksen avulla voi vaikkapa tutkia ilmiötä 'ongelmaoppilas' tavoitteena tuottaa sellaista tietoa, joka pätee erilaisissa konteksteissa (esim. peruskoulu, lukio, ammattikoulu, yliopisto).

Tutkimuskysymykset on tällöin mietitty tarkasti ennen tutkimuksen aloittamista ja tapaus valitaan tutkimuskysymysten mukaan. Kolmantena tyyppinä Stake (1995, 3–4) mainitsee kollektiivisen tapaustutkimuksen (collective case study). Tällainen tutkimus muodostuu useista tapauksista ja oleellista siinä on yksittäisten tapausten välinen koordinaatio tai rinnasteisuus. Kyse on välineellisen tapaustutkimuksen laajentamisesta usean tapauksen tutkimukseksi, jonka avulla yritetään päästä parempaan ymmärtämiseen tai parempaan teorian rakentamiseen.

Mitä enemmän tapaustutkimuksessa on kyse itsessään arvokkaasta tapauksesta, sitä enemmän Stake (1995) kehottaa tutkijaa kiinnittämään huomiota tapauksen taustan ja kontekstin kuvaukseen, sillä tämä auttaa tulkitsemaan ja ymmärtämään itse tapausta. Lisäksi itsessään arvokkaassa tapauksessa tutkija on yleensä kiinnostunut tutkimukseen osallistuvien omista tavoista jäsentää maailmaa ja heidän eri asioille antamistaan merkityksistä. Mitä enemmän kyseessä on välineellinen tapaustutkimus, niin sitä enemmän on kyse teoreettisten ideoiden ja käsitteiden havainnollistamisesta, testaamisesta tai kehittämisestä tapausten avulla.

Olisi mahdollista tutkia Fazer Makeisten tuotteistoa joko itsessään arvokkaana tai välineellisenä tapauksena. Itsessään kiinnostavana tapauksena haluaisin selvittää mahdollisimman monipuolisesti ja yksityiskohtaisesti, minkälainen juuri tämä kyseinen tuotteisto on ollut ja mihin se on liittynyt. Lisäksi olisin kiinnostunut siitä, miten Fazer Makeisten toimijat (omistajat, johtajat ja työntekijät) itse määrittelevät tuotteistoa. Puhuvatko he jokapäiväisessä työssään tuotemerkkien lukumääristä, vaihtuvuudesta, vaiko tuotteiden keskinäisistä laatueroista? Miten he erottelevat eri makeislaatuja? Käyttämällä ensisijaisesti heidän jäsenyyksiään tuotteistosta tutkisin, minkälainen tuotteisto on ollut kunakin vuonna, miten se on muuttunut ajan kuluessa ja miten se on liittynyt esimerkiksi yrityksen ja omistajaperheen toimintaan, yrityksen tavoitteisiin ja kulttuuriin, toimialan rakenteeseen, kansainvälistymiseen sekä kilpailuun ja yhteistyöhön. Voisin tutkia tuotteistoa ja sen muuttumista sekä määrällisesti (tuotteiden lukumäärä) että laadullisesti (tuotteiden ominaisuudet) ja erilaisilla aineistoilla (tuoteluettelot, markkinointi- ja tuotekehitysmateriaalit, eri ihmisten suulliset kertomukset tuotteista, asiakaspalautteet jne.).

Jos tarkastelisin tuotteistoa välineenä ymmärtää teoreettista käsitettä tai ilmiötä nimeltä 'tuotteisto', ottaisin lähtökohdaksi aikaisemman tuotteistoa käsittelevän teoreettisen keskustelun. Tästä keskustelusta pyrkisin johtamaan sellaiset ulottuvuudet, joilla voisin tarkastella tuotteistoa ja mahdollisesti verrata sitä muihin tuotteistotapauksiin (eri yrityksissä ja/tai eri toimialoilla). Markkinointikirjallisuudessa tuotteistoa kuvataan esimerkiksi tuotekategorioiden, tavararyhmien, tuoteperheiden tai tuote-

*merkkien lukumäärällä, laadulla tai kohderyhmillä. Jos haluaisin tehdä kollektiivisen tapaustutkimuksen ja vertailla useita tuotteis-
totapauksia, valitsisin kuvaustavan, joka sopii mahdollisimman
samanlaisena kaikkiin tapauksiin.*

*Omassa tutkimuksessani painotin Fazer Makeisten tuotteistoa
itsessään arvokkaana tapauksena, jolloin tutkin sitä pitkälti toimi-
joiden itsensä käyttämällä käsitteillä. Nämä tosin olivat yleisellä
tasolla lähellä kirjallisuudessa käytettyjä käsitteitä (tuotemerkkien
lukumäärä, uusien tuotteiden lukumäärä). Mitä laadullisemmasta
tuoteulottuvuudesta oli kysymys (esim. Fazer Sinisen maku ja siihen
liitettävät mielikuvat), sitä korostetummin painoutuivat yrityksessä
käytetyt ja sille tyypilliset jäsennykset ja käsitteet.*

Kuvaileva tapaustutkimus

William F. Whyten 'Street Corner Society' vuodelta 1943 on usein mainittu esimerkki klassisesta tapaustutkimuksesta. Siinä kuvataan tutkimuksessa "Cornervilleksi" nimetyn alueen alakulttuuria ja sen keskeisiä tapahtumia. Myöhemmin tutkijat ovat löytäneet Cornervilleä vastaavia piirteitä muilta alueilta eri aikakausina.

Klassisen tapaustutkimuksen tavoitteena on usein pidetty 'tiheän' kuvauksen (Geertz 1973; ks. myös Shank 2002) tai 'hyvän tarinan' tuottamista (Dyer & Wilkins 1991). Tavoitteena on, että tiheä kuvaus kertoo tapaukseen liittyvistä kulttuurisista merkityksistä. Lisäksi ajatellaan, että hyvän tarinan (narratiivin) tuottaminen on jo itsessään teoriaa luovaa. Tämä perustuu näkemykseen, jonka mukaan eräs inhimillisen toiminnan ominaisuus on etsiä asioille yhteyksiä, muodostaa palasista kokonaisuuksia ja tätä kautta ymmärtää maailmaa (Bruner 1991). Maailman ymmärtäminen tapahtuu tarinoina, ja tällöin tarinan juonta voidaan ajatella teoriana (Czarniawska 1998). Klassinen kuvaileva tapaustutkimus ei siis ole 'vain' tapauksesta kertomista tai yleistä kuvailevaa kirjoitusta, jolla ei ole yhteyksiä teoreettiseen ajatteluun.

Kuvailun tavoitteena saattaa kuitenkin joskus olla myös havaitun tai innovatiivisen käytännön kuvailu arkipäivän tilanteessa. Tällaista tapaustutkimusta nimitetään illustroivaksi tapaustutkimukseksi (illustrative case study). Illustroiva tapaustutkimus kuvaa usein sitä, mitä on jo saavutettu käytännön (työ)elämässä. Tällainen kuvaileva tapaustutkimus voi olla hyödyllinen tarjotessaan tietoa olemassa olevien käytäntöjen luonteesta ja muodosta (Ryan et al. 1992, 114).

Fazer Makeisten tuotteiston muutoksista voisi rakentaa hyvän tarinan. Tällöin pitäisi miettiä, mikä on tarinan juoni ja ketkä ovat keskeiset toimijat – itse tuotteiston lisäksi. Tarina voisi kehittää vaikkapa seuraavanlaisten kysymysten avulla:

Millä tavalla ja missä määrin omistajaperheen jäsenet, ammatti-johtajat ja työntekijät ovat olleet tekemisissä tuotteiston kanssa? Mitä tuotteistolle on tehty, kuka on tehnyt ja minkälaisen prosessien kautta tämä on tapahtunut? Mikä rooli tuotteiston muuttumisessa on ollut kassakaapissa pidettävällä vanhalla reseptikirjalla? Ovatko eri toimijat tehneet tuotteistoa koskevia päätöksiä omien mieltymyksiensä tai uraansa liittyvien tavoitteiden perusteella? Vaiko reaktionä kilpailijoiden toimiin tai vaihtoehtoisesti vedoten suvun perinteisiin? Ketkä ovat eri aikoina olleet eri mieltä tuotteistoa koskevista päätöksistä ja minkälaisia argumentteja he ovat käyttäneet? Kuka on innostunut jostakin uudesta tuoteideasta niin, että puskenut sen läpi muiden vastustuksesta huolimatta?

Fazer Makeisten tuotteistoa voisi käyttää myös illustroivana, havainnollisena tapauksena, jos yrityksessä olisi kehitetty hyvä käytäntö, jolla ideoidaan ryhmässä uusia tuotteita, tai jonka avulla 'tapetaan' vanhoja tuotemerkkejä. Hyvä käytäntö voisi myös liittyä siihen, miten markkinointi, tuotanto ja tuotekehitys tekevät yhteistyötä jollakin innovatiivisella tavalla tuotteiston kehittämiseksi.

Selittävä tapaustutkimus

Selittävässä tapaustutkimuksessa pyritään selittämään tapausta ja vastaamaan kysymykseen, miksi tapaus on juuri sellainen kuin se on, tai miksi se on kehittynyt juuri tietyllä tavalla. Selittävä tapaustutkimus on kiinnostunut tosielämän monimutkaisten tapahtumien välisistä kausaalisisista suhteista tai niihin liittyvistä mekanismeista. Tapaustutkimuksessa selitettävät tapaukset (ilmiöt, käytännöt, prosessit) ovat niin monimutkaisia ettei niitä voida tutkia survey-menetelmillä.

Teoria on selittävässä tapaustutkimuksessa hyödyllinen, mikäli se auttaa tutkijaa tuottamaan pätevä selityksen havaituille käytännöille. Jos käytettävissä olevat teoriat eivät pysty tarjoamaan tällaista selitystä, teoriaa on muotoiltava tai kehitettävä. Ideana on, että kehitettyä teoriaa voitaisiin soveltaa myöhemmin muissa tutkimuksissa ja tilanteissa. Tavoitteena selittävässä tapaustutkimuksessa on siis kehittää tai tuottaa teorioita, jotka selittävät tehtyjä havaintoja (Ryan et al. 1992, 115).

Selittävään tapaustutkimukseen voi luokitella sellaisen prosessuaalisen tapaustutkimuksen, jonka tavoitteena on selittää prosessiin liittyvien vaiheiden ja tapahtumien välisiä suhteita. Pettigrewn (1997, 347) mukaan prosessin tutkimisessa päätavoitteena on tavoittaa muuttuva todellisuus,

löytää ihmisten ja organisaatioiden elämään liittyvät dynaamiset piirteet ja nähdä nämä piirteet ajassa erilaisilla kontekstin tasoilla. Dawsonin (1997, 396–401) mukaan prosessuaalisen tapaustutkimuksen tuloksena voi olla analyttinen kuvaus prosessista, sen vaiheista ja tapahtumista ja niiden välisistä suhteista.

Fazer Makeisten tuotteistoa ja sen muuttumista voitaisiin selittää olemassa olevilla teorioilla ja niiden käsitteillä. Tuotteistoa voisi selittää yrityksen ympäristön eli toimialan muutoksista lähtien. Tällöin oletettaisiin, että tuotteisto muuttuu esimerkiksi toimialan kilpailutilanteen tai yhteistyösuhteiden muuttuessa. Tässä selityksessä yrityksen omistajien, johtajien ja työntekijöiden rooli olisi hyvin näkyvätön. Vaihtoehtoisesti tuotteiston muutoksia voisi selittää yrityksen sisältä käsin eli tuloksena omistajien, johtajien ja työntekijöiden toiminnasta, joka on sosiaalista ja poliittista luonteeltaan. Kolmantena selitysvaihtoehtona olisi yhdistää kaksi edellä mainittua eli pyrkiä selitysmalliin, jossa tuotteisto, toimijat ja toimiala ovat vuorovaikutuksessa keskenään.

Ensimmäiseen selitysmalliin löytyy paljonkin vakiintuneita teoreettisia käsitteitä ja keskusteluja strategisen johtamisen ja toimialatutkimuksen piiristä. Toiseen selitysmalliin löytyy myöskin aikaisempaa teoriaa, muun muassa organisaatioiden mikropolitiikan tutkimuksesta. Kolmannessa vaihtoehdossa tutkija joutuisi enemmänkin soveltamaan, muokkaamaan ja kehittämään uusia teoreettisia käsitteitä, joiden avulla kaksi ensimmäistä selitysmallia saataisiin yhdistettyä. Myös kahdessa ensimmäisessä vaihtoehdossa tutkija saattaisi olla tyytymätön aikaisemman tutkimuksen tarjoamiin käsitteisiin ja selitysmalleihin ja keskittyä kehittämään omaa näkemystään selitystavasta ja siinä käytettävistä teoreettisista käsitteistä.

Eksploratiivinen ja uutta teoriaa kehittävä tapaustutkimus

Tapaustutkimusta on usein ajateltu perusluonteeltaan 'uutta löytävänä' lähestymistapana (exploratory case studies). Tämän mukaisesti tapaustutkimuksessa on tarkoitus tuottaa uusia teoreettisia ideoita, propositioita tai hypoteeseja niistä syistä (tekijöistä, prosesseista jne.), jotka tuottavat tiettyjä käytäntöjä. Kehitettyjä ideoita, propositioita ja hypoteeseja voidaan niiden kehittämisen jälkeen koetella joko samassa tai uusissa tutkimuksissa. Tapaustutkimus voi siten myös toimia esitutkimuksena jotain laajempaa tutkimusta varten, jonka tavoitteena on tuottaa yleistyksiä kuvattavista käytännöistä. Tapaustutkimus olisi tällöin ensimmäinen

askel pyrittäessä luomaan yleistyksiä ja teoriaa. (Ryan et.al. 1992, 115; Yin 2002)

Eisenhardt (1989; 1991) on ehdottanut, että tapaustutkimuksen avulla voi kehittää uutta teoriaa käyttämällä lähtökohtana Grounded Theory -tyyppistä aineistolähtöistä menetelmää (Glaser & 1967; Strauss & Corbin 1990; 1997). Hänen esityksensä mukaan teoriaa kehittävässä tapaustutkimuksessa muotoillaan ensimmäisen tutkittavan tapauksen avulla hypoteeseja. Näiden perusteella kehitettyjä teoreettisia käsitteitä edelleen monipuolistetaan ja täsmennetään seuraavien tutkittavien tapauksien ja näiden vertailun avulla (ks. myös Leonad-Barton 1990 ja Fox-Wolffgramm 1998). Tutkimus etenee replikointi-logiikalla eli toistamalla tutkimusprosessi aina uudesta tapauksesta.

Tällöin tutkittavat tapaukset tulisi valita siten, että niiden avulla voidaan joko replikoida aiemmin tutkittuja tapauksia, tai niiden avulla voidaan laajentaa olemassa olevaa teoriaa. Esimerkiksi Pettigrew (ks. Eisenhardt 1989, 537) on tutkinut menestyksen edellytyksiä vähittäiskaupan alalla tutkimalla yhtä menestynyttä ja yhtä huonosti menestynyttä markettia. Näiden tapauksien avulla hän kehitti menestymistä ja epäonnistumista koskevaa teoriaa.

Saattaisiin olla sitä mieltä, että aikaisemmat teoriat eivät pysty tarjoamaan riittävän toimivaa käsitteistöä, jolla Fazer Makeisten tuotteistoa voisi tutkia. Tällöin minun pitäisi kehittää uutta käsitteistöä omasta empiirisestä aineistoistani käsin. Uusi käsite saattaisi liittyä tapaan, jolla joko minä itse tai aineistoni toimijat jäsentävät tuotteistoa tai siinä tapahtuvia muutoksia. Uusi käsite, esimerkiksi 'sahaus' saattaisi kuvata vaikkapa sitä, miten Fazer Makeisten tuotemerkkien lukumäärä 1950- ja 1960-luvuilla sahasi lukumääräisesti jatkuvasti ylös alas puolen vuoden välein. Tämä käsite olisi tärkeä, jos yrityksen tuotteiston myöhempää kehitystä olisi mahdoton ymmärtää ilman sitä.

Sahaus-käsitteen toimivuutta ja selitysvoimaa voisi tutkia muissa yrityksissä. Tällöin pitäisi kysyä, tapahtuiko muiden yritysten tuotteistoissa samanlaista sahausta 1950–1960-luvuilla ja oliko sen merkitys tuotteiston myöhemmän kehityksen kannalta yhtä vaikuttava. Jos näin on ollut, voidaan ajatella, että käsite saattaa olla teoreettisesti merkittävä. Käsitteen teoreettista merkitystä voi edelleen vahvistaa yhdistämällä sen muihin teoreettisiin käsitteisiin ja johonkin tiettyyn teoreettiseen keskusteluun. Tällainen voisi olla esimerkiksi markkinointistrategiaan tai yrityksen sisäisiin valtasuhteisiin liittyvä teoreettinen keskustelu. Jos sahausta ei ole tapahtunut muiden yritysten tuotteistoissa, voi sen analyttävyyttä epäillä. Jos sahausta on tapahtunut muina aikoina, mutta ei 1950–1960-luvuilla, kannattaa miettiä onko kuitenkaan kyse samasta ilmiöstä.

Intensiivinen ja ekstensiivinen tapaustutkimus

Eisenhardt (1989; 1991) ja Dyer & Wilkins (1991) ovat käyneet mielenkiintoista vuoropuhelua tapaustutkimuksen luonteesta ja tavoitteista organisaatiotutkimuksen alueella pohtien erityisesti klassisen, yhden tai muutaman tapauksen tutkimuksen ja monen tapauksen vertailevan tutkimuksen eroja (ks. myös Leonard-Barton 1990). Keskustelun kohteena on ollut erityisesti kummankin tyyppisen tutkimuksen mahdollisuudet tuottaa ymmärrystä, selityksiä tai uusia teoreettisia ideoita ja käsitteitä. Tässä keskustelussa on yhtymäkohtia pohdintoihin intensiivisen, kokonaisvaltaisen ja laadullisen sekä ekstensiivisen, muuttujalähtöisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen eroista (vrt. Harré 1979; Stoecker 1991; ks. myös Hellström & Hyttinen 1996).

Jaottelu intensiiviseen ja ekstensiiviseen tapaustutkimukseen selventää eroa tiettyä tapausta tulkitsevan ja ymmärtävän sekä toisaalta jollekin ilmiölle selitystä etsivän tapaustutkimuksen välillä. Kutsumme yhden (tai muutaman) tapauksen tulkitsevaa ja ymmärtävää, tapauksen ainutlaatuisuudesta kiinnostunutta tutkimusta intensiiviseksi tapaustutkimukseksi. Tällaiselle tutkimukselle on tyypillistä se, että tutkija tarkastelee tapausta tutkimukseen osallistuvien näkökulmasta ja usein myös heidän omilla käsitteillään ja kielellään. Monen tapauksen vertailevaa ja selityksiä etsivää tutkimusta kutsumme ekstensiiviseksi tapaustutkimukseksi. Tällöin tutkimukselle on tyypillistä muihin tapauksiin yleistettävien teoreettisten ideoiden, käsitteiden ja selitysmallien kehittäminen tai testaus ja tapausten käyttäminen välineinä tässä työssä.

Intensiivinen tapaustutkimus

Klassisessa, intensiivisessä tapaustutkimuksessa on tavoitteena ainutlaatuisen ja juuri tästä syystä myös teoreettisesti mielenkiintoisen tapauksen tiheä kuvaus, tulkinta ja ymmärtäminen. Tavoitteena on tuottaa kontekstualisoitua tietoa yhdestä tai enintään parista tapauksesta. Tämä tarkoittaa sitä, että tapausta tutkitaan monipuolisesti sen yhteiskunnallisessa (esim. sosiaalisessa, kulttuurisessa, taloudellisessa ja teknologisessa) ja fyysisessä ympäristössä. Tarkoituksena ei ole niinkään tehdä tapausta koskevia yleistyksiä, vaan selvittää, millä logiikalla juuri tämä ainutlaatuinen ja erityinen tapaus toimii. Näin ollen itse tapaus, sen sisäinen maailma (toimijoiden oma näkökulma) ja tämän maailman logiikka on tutkimuksessa pääasiallisena mielenkiinnon kohteena.

Intensiivisen tapaustutkimuksen tarkoituksena on usein tuottaa 'hyvä tarina' elävästä elämästä (Dyer & Wilkins 1991). Tarina on hyvä, jos se

tekee tapauksen ymmärrettäväksi tavalla, joka kiinnostaa muita tutkijoita, tutkimukseen osallistuneita, yhteiskunnallisia päätöksentekijöitä ja muita käytännön ihmisiä. Tarinassa tutkija tuottaa samalla erään tulkinnan tapauksesta. Tällöin tutkija on aktiivinen tulkitsija, joka myös rakentaa tapauksen tietynlaiseksi tutkimusraportissaan; hän päättää, mikä tapauksessa on erityisen kiinnostavaa valitsemillaan kriteereillä. Tulkinassa käytetään materiaalina tutkimukseen osallistuvien ihmisten kokemuksia ja merkityksenantoprosesseja (Travers 2001). Intensiivistä ja tulkitsevaa tapaustutkimusta kritisoidaan aika ajoin huonosta aineiston analyysistä, näytön puutteesta ja perustelemattomista johtopäätöksistä. Intensiivisen tapaustutkimuksen haasteena onkin yhdistää teoreettisia käsitteitä ja ideoita huolellisesti tehtyyn empiiriseen analyysiin tavalla, joka innostaisi lukijansa oppimaan ja toimimaan. Toisaalta tällaisen tutkimuksen etuna on 'elävän elämän' ja arkipäivän ilmiöiden esittäminen helposti luettavassa ja ymmärrettävässä muodossa.

Hyvä tarina Fazer Makeisten tuotteistosta voisi alkaa vaikkapa seuraavasti:

"Olin kiinnostunut tutkimaan markkinoinnin, tuotannon ja tuotekehityksen välistä suhdetta Fazer Makeisissa. Kun tein johtajille teemahaastatteluja tästä aiheesta, he puhuivat minulle Fazerin suklaasta ja Fazerin makeisista. Joku muisteli, miten Geisha-suklaakonvehti otettiin tuotantoon yrityksen alkutaipaleella ja miten siitä tehtiin tuoteperhe 1970-luvulla lanseeraamalla Geisha-suklaalevy ja Geisha-suklaapatukka. Toinen pohti, miten Fazerin Sinisen suklaalevyn laatua tarkistettiin tuotannon uudistamisen yhteydessä ja miten pettyneitä kuluttajat olivat kun Sininen ei maistunutkaan enää samalta. Vanhemmat johtajat taas kertoivat ylpeinä, miten Sven Fazer johtaja-aikoinaan kulki päivittäin tehtaalla juttelemassa työntekijöiden kanssa ja tarkastamassa eri tuotteiden laatua.

Haastattellessani markkinoinnin johtajia, he surkuttelivat sitä, että yrityksen tuotemerkkien lukumäärää on vuosikymmenien kuluessa jatkuvasti supistettu. Kuluttajien keskuudessa syntyy yhä uusia ja eriytyneitä mieltymyksiä, mutta myyntimiehet joutuvat myymään 'ei oota', kun uusia tuotteita ei oteta riittävästi valikoimiin. Tuotannon johtajat puolestaan kertoivat, miten tuotteisto aina vaan laajenee, kun sitä täydennetään uusilla tuotteilla, mutta mitään vanhoja ei poisteta valikoimasta. Kun pyysin näitä johtajia piirtämään tuoteiston lukumäärän kehityksen vuosina 1950–1990, markkinoinnin johtajat piirsivät jatkuvasti laskevan käyrän ja tuotannon johtaja jatkuvasti nousevan käyrän.

Kerroin heille tästä ristiriitaisesta havainnosta ja kysyin, onko heillä tilastoja tuoteiston kehitymisestä. He sanoivat, ettei tilastoja ole tehty, mutta heillä on selkeä mielikuva asiasta. Tämä

herätti välittömästi minun mielenkiintoni ja halun selvittää, miltä tuoteisto näyttäisi täsmällisinä vuosittaisina numeroina. Olin nimittäin huomannut, että yrityksen arkistossa oli tallessa kaikki vanhat hinnastot, joista voisi laskea, kuinka monta tuotemerkkiä valikoimassa oli ollut kunakin vuonna. Samoin niistä voisi päätellä, kuinka paljon uusia tuotteita on vuosittain lanseerattu ja mitä vanhoja on poistettu. Niinpä minä vietin seuraavat kuukaudet kooten valtavaa taulukkoa eri vuosina valikoimissa olleista tuotteista ja söin erinäiset määrät Fazerinoja, Jimejä, Fazerin Parhaita ja Kiss Kissejä.

Ekstensiivinen tapaustutkimus

Ekstensiivisessä tapaustutkimuksessa pyritään löytämään ilmiöitä tai prosesseja koskevia yhteisiä ominaisuuksia ja yleisiä malleja sekä kehittämään uusia teoreettisia ideoita ja käsitteitä monen tapauksen järjestelmällisen vertailun eli replikoinnin avulla (esim. Eisenhardt 1989). Ekstensiivisessä tapaustutkimuksessa on tarkoituksena joko selittää ilmiöitä, tai kehittää uutta teoriaa käyttämällä empiirisenä materiaalina useita tapauksia ja niiden vertailua. Ekstensiivisessä tapaustutkimuksessa päähuomio kiinnitetään teoreettisiin käsitteisiin, ei niinkään 'tosielämän' tapausten ymmärtämiseen.

Tavoitteena ekstensiivisessä tapaustutkimuksessa on joko aiempien teoreettisten käsitteiden testaus ja täydentäminen uudessa ympäristössä, uusien teoreettisten ideoiden tai käsitteiden kehittäminen ja kokeilu tai uuden teoreettisen selitysmallin luominen. Ekstensiivisessä tapaustutkimuksessa tutkittavia tapauksia vertaillaan toisiinsa jollakin tavalla. Tällöin on siis kyse vertailevasta tutkimusasetelmasta, ja oleelliseksi tulee se, miten vertailua tehdään (ks. esim. Ragin & Zaret 1983; Ragin 1987; Ragin & Becker 1992). Tutkija joutuu esimerkiksi päättämään, etsiikö tapauksista samanlaisuuksia, erilaisuuksia tai molempia.

Jos tapauksia on enemmän kuin muutama, on selvää, ettei yhtä tapausta voi käsitellä yhtä monipuolisesti kuin intensiivisessä tapaustutkimuksessa. Ekstensiivisessä tapaustutkimuksessa voitaisiinkin usein puhua 'mini-tapauksista', etenkin silloin kun ne esitetään hyvin rajatusti ja täsmennytyksi tai ilman laajemman toimintakontekstin erittelyä. Tämän vuoksi ekstensiivistä tapaustutkimusta voidaan kritisoida yksinkertaistavasta ja mekanistisesta analyysistä sekä kontekstin puutteesta.

Fazer Makeisten sekä muiden suomalaisten ja ulkomaisten makeisyriyten tuotteistoja voitaisiin tutkia kutakin omana tapauksenaan ja vertailla keskenään. Fazer Makeiset voisi olla ensimmäinen tutkittava tapaus, jonka tuotteistoa tutkittaisiin aiemmasta

tutkimuksesta löytyvillä käsitteillä, esimerkkeinä tuotevalikoiman laajuus (tuotekategorioiden lukumäärä), syvyys (tuotteiden lukumäärä kussakin kategoriassa), tuotteiston vaihtuvuus (uusien ja vanhojen tuotemerkkien lukumäärät vuosittain) sekä tuotteiston laatu (innovatiivisuus, hintaluokka ja kohderyhmät). Jos Fazer Makeisten tuotteistoa ei voisi tutkia riittävän perusteellisesti näillä kahdella ulottuvuudella, pitäisi tutkijan kehittää uusia käsitteitä ja kokeilla niiden toimivuutta muissa tapauksissa, yksi tapaus kerrallaan.

Aiemmin mainitun sahaus-käsitteen ohella voitaisiin tarpeen mukaan kehittää myös muita uusia käsitteitä, joiden toimivuutta voisi koetella muiden suomalaisten tai ulkomaisten makeisyriyten kohdalla, muiden elintarviketeollisuustuotteiden tai muiden vastavien kulutustavaratuotteiden kohdalla. Tästä vertailusta voisi edelleen kehittää uusia teoreettisia käsitteitä, vaikkapa 'tuotevallaksi' nimettävän käsitteen, jonka avulla voisi kuvata eri toimijoiden mahdollisuuksia vaikuttaa tuotteiston muokkautumiseen. 'Sahaus' ja 'tuotevalta' liittyisivät toisiinsa siten, että tuotevalta selittäisi sahauksen ilmenemistä yrityksen tuotteistossa. Kun tuotevalta on epävakaa, eli valta hajautuu ennustamattomasti eri toimijoille, tuotteisto alkaa sahata. Sahaus loppuu, kun valta keskittyy jollekin toimijalle.

3 TAPAUSTUTKIMUSPROSESSI

Kuten alussa todettiin, tapaustutkimuksessa on kyse nimenomaan tutkimusstrategiasta tai lähestymistavasta, jolla tutkimus toteutetaan. Tapaustutkimus on useimmiten monimuotoinen ja iteratiivinen prosessi, joka ei etene välttämättä aivan suoraviivaisesti. Tutkija käy läpi monia vaiheita, palaa takaisin ja tarkentaa, keskusteluttaa aineistoja keskenään, kehittää vuoropuhelua teorian ja empirian välillä ja niin edelleen. Kuten yleensäkin tutkimuksen tekoon, myös tapaustutkimukseen kuuluu tietyt vaiheet riippumatta siitä, minkälaista tapaustutkimusta ollaan tekemässä ja missä järjestyksessä vaiheet tutkimuksessa lopulta tehdään tai esitetään. Keskeisiä työvaiheita ovat

- tutkimuskysymysten muotoileminen
- tutkimusasetelman jäsentäminen
- tapausten määrittely ja valinta
- käytettävien teoreettisten näkökulmien ja teoreettisten käsitteiden määrittely
- aineiston ja tutkimuskysymysten välisen vuoropuhelun logiikan selvittäminen
- aineiston analyysitapojen ja tulkintasääntöjen päättäminen
- raportointitavan päättäminen.

Intensiivisen tapaustutkimuksen vaiheita esitellään esimerkiksi Staken (1995), Creswellin (1998), Patton (1990) ja Traversin (2001) teoksissa. Niistä käy ilmi, että intensiiviselle tapaustutkimukselle ei ole yhtä kaavaa, vaan hyvän tutkimuksen voi toteuttaa ja raportoida monella tavalla. Edellä kuvatut vaiheet käydään läpi, mutta järjestys ei ole välttämättä ennalta määrätty ja tyypillisesti eri työvaiheisiin palataan useaan kertaan tutkimusprosessin kuluessa. Esimerkiksi tutkimuskysymyksiä voidaan muuttaa, tarkentaa tai hioa useassa vaiheessa.

Ekstensiivisen ja vertailevan, teoriaa kehittävän tapaustutkimuksen vaiheita on selvitetty Kathleen Eisenhardtin (1989) artikkelissa "Building theories from Case Study Research". Teoriaa kehittävässä tapaustutkimuksessa tutkimuksen lähtökohtana ei ole valmis teoria tai hypoteesi, sillä näiden ajatellaan rajaavan tutkijan työskentelyä ja estävän mahdollisten löytöjen tekemistä. Sen sijaan aluksi muotoillaan tutkimuskysymys ja mahdollisesti määritellään muutamia tutkimuksen kannalta keskeisiä muuttujia muun muassa olemassa olevaa kirjallisuutta apuna käyttäen. Tämän jälkeen valitaan tutkittava tapaus ja kerätään siihen liittyvä aineisto. Aineisto analysoidaan ja analyysin pohjalta pyritään tuottamaan hypoteeseja. Replikoinnin ja muuhun kirjallisuuteen vertailun avulla hypoteeseista voi olla mahdollista kehittää uutta teoriaa, täydentää

jotain olemassa olevaa teoriaa tai todeta, että kyseisen aineiston avulla ei pystytä kumpaankaan.

Tutkimuskysymys

Hyvät tutkimuskysymykset ohjaavat aineiston keruuta ja analyysin tekemistä, tulosten jalostamista, johtopäätösten muotoilua ja tutkimusraportin kirjoittamista. Tämän vuoksi tutkimuskysymyksen tai -kysymysten selkeä määrittely on tärkeää myös tapaustutkimuksessa. Tämä ei tarkoita sitä, että tutkimuskysymys olisi välttämättä tiedossa kovin täsmällisesti heti, kun tutkimusta lähdetään tekemään tai että se pysyisi samana koko tutkimusprosessin ajan. On tavanomaista, että tutkimuskysymys muuttuu ja tarkentuu tutkimusprosessin kuluessa. Tästä huolimatta tutkimuskysymys, vaikka alustavakin, on tutkimusprosessin arvokkain resurssi ja sen puute yleensä tutkimuksen etenemisen suurin hidaste.

Stake (1995, 18–25) esittää, että tutkijan olisi hyvä muotoilla itselleen tutkimusta suunnitellissaan kahdentyyppisiä kysymyksiä: informaatiokysymyksiä (information questions) ja asiakysymyksiä (issue questions). Informaatiokysymykset ovat käytännönläheisiä faktakysymyksiä ja ne ovat hyödyllisiä tapauksen kuvailun kannalta. Niiden avulla selvitetään vaikkapa tapaukseen liittyvää ajallista tapahtuma- tai toimintaketjua. Informaatiokysymykset voivat olla muotoa, ”kuinka usein strategiatyötä tekevät pitävät yhteisiä tapaamisia”, ”ketkä ovat näissä tapaamisissa läsnä”, ”miten puheenvuorot jaetaan näissä tapaamisissa” ja niin edelleen. Itsessään kiinnostavassa tapaustutkimuksessa (intrinsic case study) tapaus on tärkein ja tapauksen kuvauksessa informaatiokysymysten merkitys nousee usein keskeiseksi (Stake 1995, 25–28). Pitää kuitenkin muistaa, että informaatiokysymykset eivät ole tutkimuskysymyksiä, eikä niistä myöskään helposti saa sellaisia muotoiltua. Informaatiokysymykset ovat enemmänkin selvitystyyppisiä kysymyksiä. Informaatiokysymykset tunnistaa parhaiten siitä, että tutkimukseen osallistuvat toimijat osaavat vastata niihin itse.

Asiakysymykset johdattavat pohtimaan tapaukseen liittyviä erityispiirteitä ja ongelmia. Niiden avulla voi myös organisoida tutkimusta. Lisäksi asiakysymysten joukosta nousee usein tutkimuskysymys. Asiakysymykset ovat siis ongelmakeskeisiä. ”Miten voi tunnistaa muutoksen organisaation strategisissa käytännöissä” tai ”miten vuorovaikutus eri toimijoiden välillä on muovautunut strategiatyöskentelyn aikana” voisivat olla asiakysymyksiä. Asiakysymyksissä näkyy jo teoria tai teorit, jotka tutkimusta ohjaavat. Edellä olevissa kysymyksissä tutkimusta näyttäisivät ohjaavan strategisen johtamisen ja muutosjohtamisen teorit sekä vuorovaikutukseen ja käytäntöihin liittyvät teorit. Välineellistä tapaustutki-

musta (instrumental case study) tehdessä asiakysymykset ovat erityisen tärkeitä, sillä tutkija pyrkii tapauksen kautta havainnoimaan jotain yleisempää ilmiötä.

Kun aloitin tutkimukseni Fazer Makeisissa, minua kiinnostava kysymys oli, minkälaisia ovat markkinoinnin, tuotekehityksen ja tuotannon väliset yhteydet tässä yrityksessä. Aloin suunnitella aineiston keruuta ja haastattelujen tekemistä tämä kysymys mieles- säni. Haastatteluita varten mietin erilaisia informaatiokysymyksiä: Miten kukin haastateltava tekee omaa työtään markkinoinnissa, tuotannossa ja tuotekehityksessä, kenen kanssa kukin työskentelee ja millä tavalla, miten tuotekehitys toimii, kuka vastaa tuotannolli- sista päätöksistä entä markkinoinnin päätöksistä? Nämä ovat kysymyksiä, joihin tutkimukseeni osallistuneet osaavat antaa suoraan vastauksen ilman, että etsisin vastausta aineistoa analysoimalla.

Haastateltavat kertoivat minulle paljon muutakin kuin vastauksia esittämiini informaatiokysymyksiin. He myös johdattelivat minut kysymään sellaisen informaatiokysymyksen, johon sain ristiriitaisia vastauksia: minkälainen yrityksen tuotteisto on ollut vuosina 1950–1990, ja miten se on muuttunut. Tämä kysymys, ja erityisesti siihen annetut ristiriitaiset vastaukset johdattivat minut asiakysymykseen, josta muokkautui tutkimuskysymykseni: Miten liikkeenjohdon eri ryhmät markkinoinnissa, tuotannossa ja tuotekehityksessä ovat omalla toiminnallaan muokanneet yrityksen tuotteistoa vuosina 1950–1990? Tähän kysymykseen tutkimukseni osallistujat eivät osanneet vastata, vaikka jonkinlaisia yleisiä arveluja saattoivat asiasta esittääkin. Nämä arvelut olivat muotoa: 'tuotanto painosti tuotemerkkien lukumäärän vähentämiseen', tai 'markkinointi oli innokas työntämään uusia tuotemerkkejä markkinoille'. Ilman laajaa, moniulotteista eri toimijoiden näkökulmia huomioivaa aineistoa ja teoreettisten käsitteiden (kuten toimintalogiikka) apua tähän kysymykseen olisi vaikea antaa minkäänlaista kattavaa ja vakuuttavaa vastausta.

Tutkimusasetelma

Tutkimusasetelmia voidaan luokitella monella tavalla ottaen huomioon tavoitteet, tapausten lukumäärä, tutkittavan ajanjakson ja tutkimus- kysymysten luonne. Jensen and Rodgers (2001, 237–239) esittävät seuraavanlaisen jaottelun:

- Poikkileikkaus-tutkimukset ovat yksityiskohtaisia, tiettyyn, rajalliseen ajan hetkeen sijoittuvia tarkasteluita.

- Pitkittäiset tapaustutkimukset tarkastelevat ilmiön kehittymistä tai muuttumista pidemmän ajan kuluessa.
- Ennen-jälkeen-tutkimuksissa tarkastellaan tutkittavaa ilmiötä kahtena eri ajankohtana, jota erottaa jokin kriittinen tapahtuma. Kriittisen tapahtuman oletetaan vaikuttavan tapaukseen.
- Tilkkutäkki-tutkimuksissa tehdään useita tapaustutkimuksia samasta tutkimuskohteesta käyttäen poikkileikkaus-, pitkittäis- ja ennen-jälkeen-asetelmia. Tavoitteena on saada tapauksesta mahdollisimman kokonaisvaltainen käsitys.
- Vertailevissa tutkimuksissa tarkastellaan useita tapauksia vertaillen niitä jollakin systemaattisella tavalla. Usein käytetään sekä laadullista että määrällistä aineistoa.

Väitöskirjatutkimuksessani tarkastelin Fazer Makeisten tuoteiston muuttumista pitkittäisenä tapaustutkimuksena 40 vuoden ajalla. Toisaalta tutkimusasetelmani on myös tilkkutäkkimäinen, koska otin tietyt kriittiset tapahtumat tuoteistossa – eli huomattavimmat muutokset – suurennuslasin alle, vertailin niitä sekä analysoin niitä edeltäviä ja seuraavia tapahtumia erityisen tarkasti.

Tuoteistoa voisi tutkia myös poikkileikkauksena, jolloin kuvaus eri tuoteryhmistä ja niiden yksittäisistä tuotteista tietynä ajanhetkenä, niiden kohderyhmistä, kilpailevista tuotteista, kuluttajien näkemyksistä ja niin edelleen olisi huomattavasti tarkempi kuin pitkittäistutkimuksessa. Tai poikkileikkauksia voi olla useita, esimerkiksi viiden tai kymmenen vuoden välein.

Olisin voinut myös tutkia useamman suomalaisen makeisteollisuusyrityksen tuoteiston muuttumista jollakin ajanjaksolla. Tällöin olisi selvittänyt Fazer Makeisten lisäksi Hellaksen, Pandan ja joidenkin pienempien makeisteollisuusyritysten tuoteistot ja verrannut niissä tapahtuneita muutoksia toisiinsa. Jos muutokset olisivat olleet hyvin samanlaisia, olisi tämä kiinnittänyt tutkimuksellisen mielenkiinnon vahvemmin toimialalla tapahtuneisiin muutoksiin ja niiden vaikutuksiin. Jos taas muutokset olisivat olleet erilaisia, olisi ollut järkevää kohdentaa mielenkiintoa (lisäksi) kunkin yrityksen erityispiirteisiin.

Tapausten valinta

Tutkittavan (yhden tai useamman) tapauksen valinta ja täsmentäminen on tapaustutkimuksen tärkeimpiä vaiheita. Stake (1995) korostaa, että tärkein tapausten valintaan vaikuttava asia pitäisi olla kysymys: Mitä voimme oppia tästä tapauksesta? Tällainen tapaus kehittää ymmärrystämme ja sen

avulla saatamme pystyä kehittämään tai muokkaamaan teoriaa tai käsittejärjestelmää. Tämän lisäksi useamman tapauksen tutkimuksessa pitäisi kiinnittää huomiota tasapainoon ja monimuotoisuuteen valittavien tapausten välillä. Tapaustutkimuksessa ei siis ensisijaisesti noudateta tilastollista tutkimusjoukon määrittelyn logiikkaa, joka perustuisi esimerkiksi tapausten ominaisuuksiin (esim. ikä, sijainti, koko jne.). Tapaukset valitaan niiden erityisyyden, ainutlaatuisuuden tai teoreettisen mielenkiintoisuuden vuoksi (Patton 1990, 184–185).

Koska tutkimukseen käytetty aika on usein rajallista, on tapausta valitessa syytä pohtia käytännöllisiä asioita tutkimuksellisten asioiden rinnalla. Miten tapausta pystyy ylipäättään tutkimaan, onko aineiston saaminen mahdollista tai miten hankalaa, ovatko mahdolliset haastateltavat halukkaita vastaamaan kysymyksiin, saako tarvittavaa taustamateriaalia käyttöönsä, voiko arkaluontoisia tai yllättäviä tuloksia julkistaa, missä muodossa ja niin edelleen. Tutkijan kannalta on tietysti aina parasta valita tapaus, joka tutkijaa eniten kiinnostaa. Usein täytyy kuitenkin ottaa myös huomioon tutkimuksen tekemiseen käytettävissä olevat mahdollisuudet ja resurssit sekä sisäänpääsy tapaukseen.

Tutkittavat tapaukset voidaan tarkentaa joko ennen aineiston keruun aloittamista, sen aikana tai vasta sen jälkeen, kun ensimmäinen aineiston analyysikierros on tehty (Patton 1990). Jos tehdään vaikkapa tutkimusta asiakastyötä tekevien hyvinvoinnista, voidaan esimerkiksi valita tapauksiksi kolme työntekijää: Hanna, Veikko ja Lauri. Tällöin kerätään juuri heidän työhönsä ja toimintaansa liittyvää aineistoa, ja muita toimijoita ja tapahtumia otetaan mukaan vain, jos niillä on heidän toimintansa kannalta erityistä merkitystä. Tällöin tapaukset on määritelty ennen tutkimuksen aloittamista, eivätkä ne muutu tutkimusprosessin edetessä.

Vaihtoehtoisesti tutkija saattaa olla lähtökohtaisesti kiinnostunut vaikkapa suuren kansainvälisen kulutustavaroita valmistavan ja markkinoivan yrityksen toiminnasta. Tutkija alkaa kerätä aineistoa täsmentämättä etukäteen, mikä erityinen tutkimuskysymys häntä tässä yrityksessä ja toimintaympäristössä kiinnostaa. Tällöin hän ei päätä vielä aineiston keruun alkaessa, mitkä toimijat (johtajat, työntekijät, konsultit, asiakkaat jne.), tapahtumat (kokoukset, koulutukset, irtisanomiset jne.), prosessit (laatujohtamisen käyttöönotto, yritysosto jne.) tai ilmiöt (esimies-alaisuudet, vallankäyttö tiimeissä, työhyvinvointi jne.) lopulta määrittävät tutkittaviksi tapauksiksi. Tapaukset määritellään vasta, kun tutkija on kerännyt jonkin verran aineistoa ja tutustunut siihen alustavasti. Tällöin aineiston keruun voisi aloittaa valmiina olemassa olevista aineistolähteistä (yrityksen vuosikertomukset, tilastot, lehtiartikkelit jne.) tai havainnoimalla yrityksen toimintaa jonkin aikaa. Havainnoinnissa on kuitenkin hyvä muistaa, että tutkija pystyy havainnoimaan melko pientä osaa yrityksen toiminnasta.

Tapaukset voidaan siis täsmentää tutkimusprosessin kuluessa. Tämä voidaan tehdä joko tukeutuen teoriaan ja aikaisempaan tutkimukseen tai havainnoimalla tutkimuskohteelle ominaisia, ainutlaatuisia ja mielenkiintoisia erityispiirteitä, joita ei ehkä ole paljokaan tutkittu aiemmin. Näiden huomaamiseen tarvitaan kuitenkin aiemman tutkimuksen tunte-
musta, joten tutkimusprosessin kuluessa valittavat tapaukset määrittyvät oman aineiston ja aikaisemman tutkimuksen vuoropuhelun kautta. Jos tapaukset määritellään tutkimusprosessin kuluessa, on yleensä kyseessä enemmän aineistolähtöinen kuin teoriavetoinen tapaututkimus.

Jos tutkijalla on kuitenkin jo tutkimuksen alussa käytössään hyvin muotoiltu teoria ja tutkimuskysymykset on selvästi määritelty, on tutkijan mahdollista valita ja määrittää kriittinen tapaus (critical case), joka vastaa suoraan asetettuihin kysymyksiin. Tutkija saattaisi tällöin olla kiinnostunut vaikkapa muutosvastarintaan liittyvän teoreettisen käsitteistön ja mallin selitysvuimasta ja valita tutkittavaksi tapaukseksi vaikkapa uuden palkkausjärjestelmän käyttöönottoprojektin. Tällöin tutkija olettaa, että juuri tässä projektissa on hyvät mahdollisuudet tutkia muutosvastarintaa. Tutkimuksen tarkoituksena on näyttää, että olemassa oleva teoria tarjoaa hyvän selityksen kyseiseen tapaukseen tai vaihtoehtoisesti, että tapaus vaatii toisenlaisen selityksen kehittämistä. Jos tutkija haluaa kehittää ja laajentaa teoriaa tai käsitejärjestelmää kattamaan laajempia kokonaisuuksia, pitäisi tutkijan pyrkiä valitsemaan jokin hyvin äärimmäinen tapaus (extreme case). Äärimmäisen tapauksen avulla tutkija pystyy osoittamaan, kuinka laajalla ja moninaisella alueella teoria pystyy tarjoamaan selityksen ja määrittelemään kenties ne alueet, joilla teoria vaatii edelleen kehittämistä. (Ryan et. al. 1992, 120–121; Patton 1990, 169–183.)

Eisenhardt (1989) esittää, että usean tapauksen tutkimukset ovat vahvoja silloin, kun pyritään luomaan teoriaa, koska useampi tapaus mahdollistaa replikoinnin. Replikoinnissa voidaan yksittäisten tapausten avulla vahvistaa joko etukäteen tai tutkimuksen kuluessa määriteltyjä teoreettisia propositioita. Eisenhardtin näkemyksen mukaan ei ole olemassa tapausten ideaalilukumäärää tutkimusta kohden. Hän on havainnut, että 4–10 tapausta on toiminut hyvin tutkimuksissa, sillä alle neljän tapauksen avulla on vaikeaa tuottaa propositioita ja yli kymmenen tapauksen kohdalla aineistonkäsittely aineiston laajuuden vuoksi voi osoittautua tutkijalle vaikeaksi.

Lähdin tekemään tutkimustani valitsemalla tapaukseksi Fazer Makeisten markkinoinnin, tuotannon ja tuotekehityksen väliset suhteet. Alustava tutkimuskysymykseni oli: miten nämä suhteet ovat kehittyneet vuosina 1950–1990 ja miksi ne ovat kehittyneet juuri tietyllä tavalla? Markkinoinnin, tuotannon ja tuotekehityksen suhteet olivat eräällä tavalla kriittinen tapaus. Tiesin aikaisemman tutkimukseni perusteella, että tässä yrityksessä näiden toimintojen

väliset suhteet ovat mielenkiintoiset ja vaihtelevat, eli myös erimielisyyksiä ja ristiriitoja esiintyy. Yrityksen eri toimintojen välisistä suhteista löytyi aikaisempaa kirjallisuutta ja empirisiä tutkimuksia, joita käytin hyväksi tutkimusta suunnitelllessani. Kirjallisuudessa näiden toimintojen välisiä suhteita selitettiin useimmiten niissä toimivien ihmisten henkilökohtaisilla ominaisuuksilla sekä koulutus- ja kokemustasoilla. Tämä ei tyydyttänyt minua ja halusin löytää tähän jonkin uuden näkökulman omassa tutkimuksessani. Millä muulla tavalla näitä suhteita voisi ymmärtää ja selittää?

Aloitin siis tutkimuksen aikaisemmasta liiketaloudellisesta tutkimuksesta ja teoriasta kehitetyllä kysymyksenasettelulla. Tutkimuksen kuluessa tämä tapauksen määrittely alkoi tuntua yhä hankalammalta ja epämääräisemmältä. Minua alkoi vaivata kysymys: Minkälainen tapaus on toimintojen väliset suhteet tai yhteydet? Vastauksena oli, että tekemäni tapauksen määrittely oli epämääräinen ja itse tapaus vaikeasti rajattava empirisessä tutkimuksessa. Samanaikaisesti tutkimusaineistoni johdatti minut yhä uudelleen pohtimaan yrityksen tuotteistoa ja siitä kerrottuja tarinoita, jotka tuntuivat jäsentävän koko yrityksen toimintaa paljon selvemmin kuin tuotannon, tuotekehityksen ja markkinoinnin väliset suhteet. Lopputuloksena tutkimukseni tapaukseksi määrittäykin yrityksen tuotteisto eri toimintojen välisten suhteiden sijasta.

Teorian merkitys

Grounded theory -vaikutteisissa (Glaser & Strauss 1967) tapaus-tutkimuksissa on joskus esitetty, että tutkijan pitäisi lähestyä tapausta ikään kuin tietämättömänä teoreettisista keskusteluista tai vapaana kaikista teoreettisista ennako-oletuksista. Tällainen lähestymistapa on kuitenkin mahdoton, sillä jokaisella tutkijalla on oma koulutustaustansa, työkokemuksensa ja omat henkilökohtaiset kokemuksensa, jotka väijäämättä vaikuttavat ajatteluunne. Tämä ei kuitenkaan sulje pois aineistolähtöisyyttä ylipäättään tai aineistolähtöisten käsitteiden ja mallien kehittämistä tapaus-tutkimuksessa (ks. Patton 1990). Kyse on enemmänkin siitä, että tutkija tuo esiin omat lähtökohtansa ja ennako-oletuksensa ja tekee tutkimustaan ennakkoluulottomasti, ryntäämättä johtopäätöksiin liian aikaisin.

Tapaus-tutkimuksessa on mahdollista, että aineisto yllättää tutkijan. Aineisto saattaa vihjata tutkijalle täysin erilaisia teemoja, kysymyksiä ja arvoituksia, kuin tutkija oli olettanut etukäteen. Näin voi tapahtua esimerkiksi silloin, kun tutkimuksen osallistujat puhuvatkin haastattelussa eri asioista kuin, mistä tutkija haluaa tietää. Puhutut asiat ovat tutkimukseen osallistuville tärkeitä heidän elämässään, mutta tutkija ei ole osannut niitä

ennakoida haastattelukysymyksiä laatiessaan. Jos tutkija tällöin hylkää haastattelut 'huonona' aineistona, ei hän anna aineistolleen mahdollisuutta muokata omia ennakkokäsityksiään tutkittavasta asiasta.

Tutkijan on hyvä pohtia tapaustutkimuksen eri vaiheissa, mitkä ovat sellaisia teoreettisia keskusteluita ja tavoitteita, joihin hän tutkijana haluaa omalla tutkimuksellaan osallistua ja tuoda oman panoksensa. Teoreettiset keskustelut, joihin tutkija haluaa osallistua, saattavat olla melko selviä jo tutkimuksen alkuvaiheessa tai sitten ne selviävät vasta tutkimuksen edetessä. Uutta teoriaa kehittävässä tapaustutkimuksessa on hyvä pohtia jo aikaisessa vaiheessa, minkälainen ja mihin muihin teoreettisiin keskusteluihin liittyvä uusi teoria tai uudet teoreettiset käsitteet ovat. Uusikaan teoria ei synny tyhjiössä, vaan sillä on edeltäjänsä ja kiinnekohtansa aikaisemmassa tutkimuksessa. Tapaustutkimuksissa tutkija saattaa hyvinkin osallistua useisiin teoreettisiin keskusteluihin tai rakentaa oman tutkimuksensa viitekehyksen monista teoreettisista aineksista. Tätä kutsutaan teorioiden triangulaatioksi.

Tutkimuksessani teoria on ollut mukana monin tavoin tutkimusprosessin eri vaiheissa. Ensimmäinen tapausmäärittely – markkinoinnin, tuotannon ja tuotekehityksen väliset suhteet – oli hyvinkin pitkälti teoreettisesta keskustelusta lähtöisin. Näiden toimintojen väliset suhteet ovat funktionaalisten organisaatioiden klassinen mielenkiinnon kohde ja käytännöllinen ongelma, josta on kirjoitettu suhteellisen paljon. Tarkastelin tätä tapausta pääasiassa markkinoinnin piirissä käytyjen teoreettisten keskustelujen valossa. Nämä teoreettiset keskustelut eivät olleet mielestäni kovin innostavia, ja minun oli vaikea nähdä, mitä uutta oma tutkimukseni toisi niihin. Ongelmani oli vaikeus tuottaa tällä tavoin määritellyn tapaukseen liittyvä mielenkiintoinen ja uutuusarvoltaan mielekäs tutkimuskysymys. Aikaisempi tutkimus ei sitä tarjonnut, enkä löytänyt sellaista myöskään aineistostani.

Aineistolähtöisesti määrittämäni uuden tapauksen, eli tuoteiston, tutkimisessa myös aikaisemmilla teoreettisilla käsitteillä oli huomattava merkitys. Markkinoinnin piirissä on useita käsitteitä, joilla tuoteistoa pystyi kuvamaan mielestäni riittävän monipuolisesti. Tuoteiston kuvaaminen ei siis ollut käsitteellisesti ongelmallista. Myös tutkimuskysymys löytyi nyt aineistostani ja se oli muotoa: Miten liikkeenjohdon eri ryhmät ovat muokanneet tuoteistoa omilla toimillaan? Tämä tutkimuskysymys sai aikaan enemmänkin siihen sovellettavien teoreettisten käsitteiden pohdintaa. Minun piti löytää tai kehittää käsite, jonka avulla voisin kuvata liikkeenjohdon eri ryhmien toimintaa sekä käsitteitä, joiden avulla voisin keskustella tämän toiminnan seurauksista. Liikkeenjohdon eri toimijoiden toimintaa kuvaamaan lainasin ja sovelsin ranskalaisen taloustieteilijän Lucien Karpikin 'toimintalogiikan' käsitettä.

Tämän käsitteen avulla kuvasin kunkin toiminnon sisällä olevien ja historiallisesti muotoutuneiden toimijaryhmien toimintalogiikat (= päämäärät, keinot sekä näiden oikeutus), jotka sekä itsessään että eri tavoin yhdistettynä selittävät sitä, miksi tuoteisto on muuttunut tietyllä tavalla. Toiminnan seurausten analyysiä varten otin käyttöön käsitteet: dominanssi, kompromissi ja integrointi, jotka kuvaavat eri toimintalogiikoiden yhdistymisen tapaa kunakin aikakautena.

Aineistot ja niiden kerääminen

Tapaustutkimuksessa monenlaiset aineistot ja aineistolähteet ovat käyttökelpoisia ja niitä käytetään rinnakkain. Tätä voidaan nimittää aineiston triangulaatioksi eli erilaisten aineistojen käytöksi samassa tutkimuksessa. Tyypillisiä tapaustutkimuksen aineistolähteitä ovat erilaiset haastattelut, media-aineistot, tilastot, havainnointi ja osallistuva havainnointi sekä erilaiset dokumentit, kuten esitteet, kokouspöytäkirjat, muistiinpanot, päiväkirjat ja niin edelleen. Laadullisen aineiston ohella voi siis käyttää määrällistä aineistoa, kuten tilastoja, survey-aineistoja tai aikasarja-aineistoa. Useissa laadullisen tutkimuksen metodikirjoissa kerrotaan yksityiskohtaisesti haastatteluaineistojen ja havainnointiaineistojen keräämisestä (ks. esim. Shank 2002; Glesne 1999; Patton 1990).

Tutkijat ovat usein harjaantuneita vain tiettyntyyppisten aineistojen keräämiseen, jolloin kynnyks ryhtyä tekemään moniaineistoista ja monimetodista tapaustutkimusta voi nousta korkeaksi. Käyttämällä useita aineistoja tapaustutkimuksessaan tutkijan on mahdollista rikastaa kuvaustaan ja tietämystään tapauksesta ja näin saavuttaa tutkimuksen kannalta mahdollisimman hyvä lopputulos. Eri aineistoissa mahdollisesti esiintyviä ristiriitaisuuksia ei pitäisi kuitenkaan käsitellä ongelmina, vaan ennemminkin mielenkiintoisten kysymysten lähteenä (Dawson 1997, 396–401). Metodioppaiden lukeminen jo ennen aineiston keräämistä on varsin hyödyllistä samoin kuin pienten esitutkimusten teko erilaisilla aineistoilla ja menetelmillä, jolloin saadaan käytännön harjoitusta asiassa.

Kerätty aineisto voi olla selkeästi tutkimustarkoituksessa suunnitelmallisesti kerättyä, mutta se voi olla myös vaikkapa epävirallisten kahvipöytäkeskustelujen muistiinpanoja kenttäpäiväkirjassa. Dawson (1997) korostaa, että aineiston keruu on oleellinen osa prosessuaalista tapaustutkimusta, se on usein aikaa vievää, ja tutkijan on paneuduttava siihen itse. Erityisesti niin sanotun hiljaisen, sanattoman tiedon keruu edellyttää tutkijalta usein pitkäaikaista läsnäoloa ja myös osallistumista 'kentällä', eikä tätä voi korvata millään muulla tiedonkeruumenetelmällä. Hän toteaaakin, että 'there is no substitute for dirty hands'.

Silloin kun käytetään monia erilaisia aineistoja rinnakkain, tutkijan on hyvä tehdä itselleen aineiston keruusuunnitelma. Stake (1995, 51) esittää, että aineiston keruusuunnitelmaan sisältyy seuraavanlaisia asioita:

- tapauksen määrittely
- tutkimuskysymysten esittäminen
- mahdollisten avustajien hankinta
- käytettävien aineistolähteiden määrittely
- aikataulusuunnitelma
- kustannuslaskelma ja
- raportointisuunnitelma.

Tutkijan on myös hyödyllistä luoda kerätyistä aineistoista ja tehdyistä kirjoituksista, muistiinpanoista, kuvauksista, taulukoista ja muista tutkimuksen materiaaleista selkeä tietovaranto itselleen (Yin 2002). On kuitenkin hyvä muistaa, että aineisto tietovarannon muodossa on aivan eri asia kuin tutkimusraportti. Aineistojen systemaattinen dokumentointi ja tämän esittäminen tutkimusraportissa lisää tapaustutkimuksen luotettavuutta ja antaa myös muille tutkijoille mahdollisuuden käyttää samaa aineistoa tutkijan luvalla.

Tutkijan on erittäin hyödyllistä pitää tutkimuksen kuluessa kenttäpäiväkirjaa, johon hän kirjoittaa omia muistiinpanojaan; havaintojaan, epävirallisia keskusteluja ja omia tunnelmiaan ja pohdintojaan tutkimusprosessin kuluessa (Emerson et al. 1995). Kenttäpäiväkirja on hyvä säilyttää huolellisesti, koska myös sitä on mahdollista käyttää tutkimusaineistona. Yleisesti aineistoista voi todeta, että mikäli aineistoon liittyy käyttörajoituksia esimerkiksi luottamuksellisuuden vuoksi, on tällaisista seikoista selvästi kerrottava aineiston yhteydessä. Lisäksi kaikesta tutkimusaineistosta olisi hyvä olla kopiot jossain muodossa, ja ne tulisi säilyttää muualla kuin alkuperäinen aineisto.

Tein aineistonkeruusuunnitelmaa siltä pohjalta, että tutkimani tapaus olisi markkinoinnin, tuotannon ja tuotekehityksen väliset suhteet. Arvelin, että pääasiallinen aineistolähde olisi henkilökohtaiset haastattelut ja tätä täydentäisi yrityksen arkistosta löytyvät asiakirjat ja muut kirjalliset materiaalit. Sovin yrityksessä, että he nimeävät ensimmäisen haastateltavan ja voivat kertoa, keitä muita olisi hyvä haastatella. Loput haastateltavista valitsisin itse oman harkintani mukaisesti. Sain vapaan pääsyn arkistoon ja mahdollisuuden kopioida kaiken tarvitsevani materiaalin.

Pyysin kontaktihenkilöäni kertomaan minulle kuka olisi sellainen haastateltava, joka olisi työskennellyt yrityksessä mahdollisimman pitkään, mieluiten 1950-luvun alusta lähtien. Valittu johtaja oli tullut töihin Fazer Makeisiin vuonna 1950 ja toiminut sekä tuotannossa että tuotekehityksessä. Jatkoin haastateltavien valintaa lumipallomenetelmällä; haastateltavien lista muovautui aikaisempien

haastattelujen ja arkistoista löytämieni asiakirjojen perusteella. Etsin sellaisia avainhenkilöitä markkinoinnista, tuotannosta ja tuotekehityksestä, jotka osaisivat kertoa näistä toiminnoista mahdollisimman laajasti eri aikoina 1950–1990-luvuilla. Haastateltavien joukossa oli eräs jo eläkkeelle jäänyt johtaja sekä pari muissa yrityksissä toimivaa, entistä Fazerin johtajaa.

Lähetin kullekin haastateltavalle etukäteen teemat, joista haluan keskustella, jotta he voivat palautella mieleen menneitä asioita ja mahdollisesti myös etsiä minulle sellaisia asiakirjoja, joista olisi hyötyä tutkimuksessani. En saanut lupaa nauhoittaa haastatteluja, vaan tein muistiinpanoja. Nämä kirjoitin puhtaaksi joko samana tai seuraavana päivänä ja lähetin haastateltaville tarkastettavaksi. Mukaan laitoin lisäkysymyksiä, jos jokin asia kaipasi täydennystä. Haastattelun jälkeen saatoimme syödä lounaan yhdessä ja usein seurueeseen liittyi myös muita johtajia. Kävimme lounaspöydässä monia mielenkiintoisia keskusteluja, jotka yritin kirjata muistiin jälkikäteen mahdollisimman tarkasti. Johtajien lisäksi haastattelin myös muutamia toimialaa tuntevia asiantuntijoita ja kävin epävirallisia keskusteluja makeisalaa tuntevien kanssa.

Yrityksen arkistossa oli paljon monenlaisia asiakirjoja eli tilastoja, johtajien puheita, kokouspöytäkirjoja, julkaisemattomia vuosikertomuksia 1950- ja 1960-luvuilta, konsulttien raportteja yrityksestä ja toimialasta jne. Kopioin itselleni kaiken materiaalin, mikä liittyi markkinointiin, tuotantoon ja tuotekehitykseen. Tätä materiaalia kertyi useita mapillisia. Arkisto ei ollut kovin hyvässä järjestyksessä, joten jouduin tutkimaan kaikki materiaalit hylly hyllyltä. Vaikka tämä oli erittäin aikaa vievää puuhaa, oli siitä myös paljon hyötyä. Koska jouduin käymään koko arkiston läpi omin käsin, löysin sekalaisessa järjestyksessä olevat tuoteluettelot, joista tuli eräs tutkimukseni pääaineisto. En välttämättä olisi koskaan osannut oma-aloitteisesti etsiä tuoteluetteloita, ja ilman niitä en ehkä olisi kiinnittänyt huomiota haastateltavien tapaan puhua jatkuvasti tuotteista.

Aineistojen analysointi ja tulokset

Tapaustutkimuksen moninaisten aineistojen analysointi on ehkä yksi koko tutkimusprosessin vaikeimmista vaiheista. Mistä aloittaa analyysi ja miten? Tähän vaikuttaa muun muassa se, onko tutkimuskysymys kuinka lopullisesti jo päätetty, vai kohdistuuko ensimmäinen analyysivaihe sen löytämiseen tai täsmentämiseen? Tutkija joutuu siis miettimään jälleen, mikä onkaan hänen tekemänsä tutkimuksen tarkoitus ja tavoite. Onko tarkoituksena tulkita ja ymmärtää tapausta sisältä käsin, jolloin tutkimus-

ongelmaa ei ole voinut täsmentää etukäteen. Vai onko tarkoituksena selittää jonkin ilmiön olemusta tai kehittymistä, jolloin tutkimusongelma on jo täsmennetty aikaisemman teorian perusteella. Oleellista on ainakin tiedostaa, lähdetäänkö analyysiä tekemään enemmän aineistolähtöisesti vaiko hyvinkin pitkälle aikaisemman teorian ohjaamana.

Aineiston analyysin tavoitteet voi jakaa karkeasti kahtia: laaja aineisto pitää yleensä järjestää jollakin tavoin (luokittelemalla, tyypittelemällä, teemoittelemalla jne.) yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Toiseksi, aineistoa ja analyysin tuloksia pitää aina tulkita jollakin tavoin. Tämä tarkoittaa, että aineistosta tehdyille havainnoille annetaan jokin merkitys, niille tarjotaan selityksiä ja ymmärrystä, niiden välille rakennetaan yhteyksiä ja vedetään johtopäätöksiä (Shank 2002, 77). Huomattavin ongelma tässä vaiheessa on usein se, että tutkija alkaa muuntaa monimuotoista, rikasta ja vaikeasti hallittavaa aineistoa yksinkertaisiksi muuttujiksi, joiden välille etsitään mekanistisia ja lineaarisia yhteyksiä (Patton 1990, 423) kiinnittämättä huomiota aineistossa oleviin merkityksiin. Tällöin tutkimusaineisto irtoaa kontekstistaan ja menettää tapaustutkimuksellisen vahvuutensa.

Analyysitapoja

Kaikkia laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmiä voi soveltaa myös tapaustutkimuksissa. Lisäksi useat tutkijat ovat kehittäneet erityisesti tapaustutkimuksiin sopivia analyysimenetelmiä. Oleellisinta on valita oman tutkimuksen tutkimuskysymykseen ja tutkimusasetelmaan parhaiten sopivat analyysimenetelmät, joiden avulla saa vastauksia asettamiinsa kysymyksiin. Usean analyysimenetelmän yhdistämistä samassa tutkimuksessa kutsutaan menetelmien triangulaatioksi, jonka avulla tavoitellaan usein tutkimuksen luotettavuutta.

Erilaiset luokittelut, kategorisoinnit, tyypittelyt ja teemoittelut ovat usein käytettyjä yleismenetelmiä tapaustutkimuksissa (esim. Patton 1990; Miles & Huberman 1994; Eskola & Suoranta 1998; Shank 2002). Näiden lisäksi voi soveltaa mitä moninaisimpia muita analyysitapoja, joita käsitellään useissa metodikirjoissa (ks. esim. Cassell & Symon 1994 ja 2004; Coffey & Atkinson 1996; Denzin & Lincoln 1994 ja 2003; Erlandson et al. 1993) mukaan lukien narratiivisen (Boje 2001), diskursiivisen (Jokinen et al. 2002; 2003), toimintatutkimuksen (Kuula 2000) ja Grounded theory -tutkimuksen (Strauss & Corbin 1990; 1997) menetelmät.

Intensiivisen tapaustutkimuksen analyysimenetelmät ovat monesti lähellä etnografisen tutkimuksen menetelmiä (ks. esim. Amit 2000; Atkinson 1990; Atkinson et al. 2001; Hammersley 1990; Hammersley & Atkinson 1995; Van Maanen 1988 ja 1995; Wolcott 1990; 1994).

Määrällisiä aineistoja tarkastellaan useimmiten kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmillä, tosin myös määrällisiä aineistoja voi lähestyä laadullisen tutkimuksen menetelmin. Tapaustutkimuksen osana voidaan myös suorittaa vaikkapa survey-tutkimus, jota analysoidaan siihen sopivilla menetelmillä. Ekstensiivisen tapaustutkimuksen menetelmät ovat usein lähempänä grounded theory -tutkimuksen järjestelmällisiä, aineiston perusteelliseen koodaamiseen ja kategorisointiin perustuvia menetelmiä (Strauss & Corbin 1990; 1997).

Aineiston koodaus

Tutkimuksessa on aina jollakin tavalla kysymys tulkinnasta, jolloin aineistosta etsitään merkityksiä ja sille annetaan merkityksiä. Stake (1995) erottaa suoran tulkinnan ja koodatun tulkinnan toisistaan. Suorassa tulkinnassa tutkija käsittelee aineistoa koodaamatta sitä. Tällainen analyysitapa on intuitiivisempi ja vaatii yleensä tutkijalta kokonaisnäkemystä, lukeneisuutta ja tutkimuskokemusta. Ideana on, että tutkija tekee analyysinsä ja kirjoittaa tutkimustuloksensa esimerkiksi kertomukseksi ilman, että aineistoa on luokiteltu teemoittain, luokittain, muuttujittain tai muilla tavoin. Tällöin kirjoittaminen tietoa tuottavana toimintana saa enemmän painoa ja kerronnallinen tiedon tuottamisen tapa korostuu. Myös ero tutkimuksellisen ja kaunokirjallisen esitystavan välillä saattaa kaventua (ks. esim. Behar & Gordon 1995).

Aineisto voidaan myös koodata järjestelmällisesti jollakin tutkijan kehittämällä tai soveltamalla tavalla. Koodaaminen tarkoittaa, että aineistossa oleville sisällöllisille asioille annetaan nimet eli koodit. Boyatzis (1998) korostaa, että tämän lisäksi tutkijan pitää kirjoittaa auki määritelmä kullekin koodille (mitä asiaa tai teemaa koodi koskee) sekä kertoa, mistä teeman tunnistaa, kun se esiintyy aineistossa. Lisäksi tutkijan olisi hyvä kertoa, jos teeman tunnistamiseen liittyy poikkeuksia ja antaa konkreettisia esimerkkejä teeman tunnistamisesta.

Koodit voivat perustua joko tutkimusta varten kerättyyn aineistoon (aineistolähtöiset koodit) tai aikaisempaan tutkimukseen ja teoriaan (teorialähtöiset koodit). Jos tutkija kehittää koodit oman aineistonsa perusteella, pitää hänen ensin tutustua omaan aineistoonsa kokonaisuutena, jotta hän pystyy hahmottamaan, minkälaisen koodijärjestelmän hän tarvitsee. Jos koodausjärjestelmä tulee teoriasta, pitää tutkijan tuntea käyttämänsä teoria hyvin ennen aineiston koodaamista. Usein aineistoa kooditetaan temaattisiin tai käsitteellisiin luokkiin, joilla voi olla alaluokkia (ks. Shank 2002, 128–130). Esimerkiksi kansainvälistyminen (koodi KV) on yläkäsite tai temaattinen luokka, joka sisältää vaikkapa viennin (koodi Vi), yritysysteistyön (koodi Yy) ja yritysostot (koodi Yo).

Kaavan etsiminen ja kaavan yhteensovittaminen

Kaavan etsiminen (pattern finding) empiirisestä aineistosta on yleinen laadullisen tutkimuksen analyysitapa. Se tarkoittaa, että empiirisestä aineistosta etsitään toistuvia säännönmukaisuuksia, joita voidaan luokitella siten, että ne ovat sisäisesti yhtenäisiä mutta keskenään erilaisia. Sisäinen yhdenmukaisuus tarkoittaa, että yhteen luokiteltu aineisto (kaava) on sellainen kokonaisuus, että se merkitsee tai tarkoittaa jotakin tutkittavan tapauksen näkökulmasta. Keskinäinen erilaisuus viittaa siihen, että kaava ei ole merkityksiltään tai tarkoitukseltaan sama kuin jokin toinen kaava. Kaavoista tehtävät luokittelut voivat olla 'sisältä' lähteviä eli sellaisia, joita tutkimukseen osallistuvat itse käyttävät jäsentäessään omaa toimintaansa ja kulttuuriaan. Vaihtoehtoisesti luokat voivat olla tutkijan konstruktioita – uusia tai aikaisempaan tutkimukseen perustuvia (Patton 1990, 400–405). Tutkijan pitää pystyä oman tietämyksensä, kokemuksensa ja arviointikykyensä perusteella määrittelemään, mikä kaava on merkittävä tapauksen ymmärtämisen tai selittämisen kannalta ja mikä ei.

Fazer Makeisissa omistajajohdon vaihtuminen 1950–1990-luvuilla muodosti yhden kaavan, kun taas ammattijohdon vaihtuminen samalla aikavälillä muodosti hyvin erilaisen kaavan. Omistajajohtajat olivat hyvin pysyviä ja vaihtuivat joko kuoleman tai eläkeikään tulemisen perusteella. Ammattijohto vaihtui tiuhempaan tahtiin omien uraintressiensä, ammatillisen identiteettinsä suuntautumisen ja omistajajohdon kanssa käydyn vuorovaikutuksen sekä siinä syntyneiden ristiriitojen tuloksena. Omistajajohto ja ammattijohto ovat yleisesti johtamiskirjallisuudessa käytettyjä käsitteitä. Fazer Makeisissa näitä käytettiin myös, mutta hieman erilaisena versiona. Omistajajohdosta puhuttiin yleisesti 'omistajina' tai 'omistajaperheen edustajina' ja ammattijohdosta eri toimintojen nimikkeillä: 'markkinointi', 'tuotanto' ja 'tuotekehitys'.

Yin (2002) kirjoittaa erityisesti kaavan yhteensovittamisesta (pattern matching) tapaustutkimuksen analyysimenetelmänä. Tällä hän tarkoittaa empiirisestä aineistoista löydetyn kaavan vertaamista teoriaan tai tutkijan etukäteen määrittämiin teoreettisiin propositioihin. Jos on kyseessä selittävä tapaustutkimus, kaava voi liittyä joko selitettävään tutkimuskohteeseen tai sen selittäjään tai näiden yhteen kietoutumiseen tietyllä tavalla.

Selityksen rakentaminen

Selityksen rakentamisessa pyritään tuottamaan tapaukselle jonkinlainen selitys, joka täsmentää käsitteiden, ilmiöiden tai tapahtumien välisiä

suhteita. Selitys voi olla jonkinlainen malli tai se voi koostua prosessin kuvauksesta, joka yhdistetään prosessin lopputuloksiin (outcomes) ja näitä tuottavien mekanismien analyysiin. Stoecker (1991) vertaa tapaus-tutkimuksellista lähestymistapaa määrälliseen ja tilastolliseen tutkimukseen ja ehdottaa, että itse asiassa tapaus-tutkimus (ja laadullinen tutkimus yleensä) tuottaa parempia ja tarkempia selityksiä ilmiöille ja prosesseille kuin muuttujapohjainen määrällinen tutkimus. Hänen mukaansa tapaus-tutkimuksessa on aina kysymys selittämisestä, joskin hyvin erilaisesta selittämisestä verrattuna määrälliseen ja tilastolliseen tutkimukseen.

Metodikirjat antavat hyvinkin yksityiskohtaisia ohjeita siitä, miten eri tavoin selityksiä voidaan rakentaa laadullisessa tutkimuksessa (esim. Miles & Huberman 1994; Shank 2002; Patton 1990; Yin 2002). Kun Miles ja Huberman sekä Shank heihin tukeutuen kirjoittavat aineiston muokkaamisesta muuttujiksi, Patton (1990, 423) puolestaan varoittaa, että suurin erehdys selityksen rakentamisessa on luokitella aineisto toisistaan eristetyiksi muuttujiksi, jotka voidaan yhdistää toisiinsa lineaarisesti ja mekaanisesti ilman yhteyksiä kontekstiinsa. Tällöin hukataan päätavoite tarkastella tapausta kokonaisvaltaisesti.

Aikasarja-analyysit

Aikasarja-analyysissä pyritään analysoimaan tapahtumien välisiä suhteita ajassa pyrkien vastaamaan “kuinka ja miksi” -muotoisiin kysymyksiin (Yin 2002). Aikasarjoja ei välttämättä esitetä numeerisessa muodossa, mutta toisaalta ainakin osassa aineistoa näinkin voidaan tehdä. Tuotteiston muutokset on helppo esittää lukuina, joista näkyy sekä tarjolla olevien uusien tuotteiden että poistuvien tuotteiden määrä vuosittain. Johtajien toimintaa puolestaan on vaikea esittää määrällisinä aikasarjoina.

Kronologia on aikasarja-analyysin tyyppi, jossa tapahtumat, toiminta tai teemat järjestetään ajalliseen järjestykseen. Johtajien toiminnasta on mahdollista kirjoittaa kronologia. Kronologian avulla tutkijan on mahdollista tarkastella tapahtumien välisiä suhteita ajassa muotoutuvina ja muuttuvina. Analyyttisenä tavoitteena on verrata tuotettua kronologiaa johonkin selittävään ainekseen; joko aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyyn tai oman tutkimuksen aineistosta kehitettyyn. Selittävä aines voi esittää esimerkiksi, miten tietyt tapahtumat liittyvät yhteen tai miten jotkin asiat tapahtuvat aina ennen toisia tapahtumia tai aina niiden jälkeen.

Teoreettisten käsitteiden kehittäminen

Teoriaa kehittävässä tapaustutkimuksessa Eisenhardt (1989, 540–541) esittää kolme erilaista taktiikkaa käsitellä aineistoa tavoitteena löytää aineistosta jotain uutta, joka auttaisi propositioiden muodostamisessa. Tapaukseen liittyvää aineistoa voidaan analysoida ensinnäkin ristiintaulukoimalla sitä erilaisten muuttujien suhteen, jolloin voidaan havaita aineistojen välisiä yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia. Toiseksi, jos tutkimuksessa on useita tapauksia, niitä voidaan vertailla pareittain keskenään, jolloin voidaan tuottaa uusia jäsennyksiä tai käsitteitä, joita kenties muuten ei havaittaisi. Kolmanneksi, analyysi voidaan suorittaa myös aineistolähteittäin esimerkiksi silloin, kun tutkimuksessa käytetään sekä laadullisia että määrällisiä aineistoja.

Käytettiinpä mitä tahansa näistä menetelmistä tavoitteena on jäsentää, vertailla ja ymmärtää aineistoaan ensivaikutelmaa syvällisemmin, etsiä vastauksia asetettuihin tutkimuskysymyksiin sekä lopulta tuottaa omasta aineistosta jotain uutta verrattuna aikaisempaan tutkimukseen.

Yleistäminen

Tapaustutkimusta on kritisoitu usein siitä, että sen avulla ei pystytä tuottamaan tilastollisia yleistyksiä. Yhdestä tai muutamasta tapauksesta ei voi tehdä tilastollisia yleistyksiä, eikä se olekaan tapaustutkimuksen tarkoitus. Stake (1995, 7–8) toteaa, että tapaustutkimuksessa voidaan tuottaa teoreettisia yleistyksiä, mutta sen päätarkoitus on kuitenkin tuottaa yksityiskohtaista ja täsmäntävää tietoa tutkitusta aiheesta tapausten avulla. Tapaus on siis tärkeää ymmärtää itsessään. Useat kuvailevat tai selittävät tapaustutkimukset perustuvat yhteen tapaukseen ja sen seikkaperäiseen ja intensiiviseen tutkimiseen. Tapauksen erityisyys ja mielenkiintoisuus korostuu tämäntyyppisissä tutkimuksissa. Teoriaa kehittävät tapaustutkimukset perustuvat tyypillisesti useampaan tapaukseen ja niiden järjestelmälliseen vertailuun eli replikaatioon.

Tapaustutkimuksen yhteydessä puhutaankin usein analyttisestä yleistämisestä (analytic generalization) (Yin 2002). Tuotettuja teoreettisia käsitteitä tai malleja voidaan kokeilla muiden tapausten selittämiseen, ainakin samassa tai samantyyppisessä kontekstissa. Uusilla tapauksilla replikoidaan eli todennetaan sitä, että tällä tiettyä tapausta varten luodulla teorialla tai käsitejärjestelmällä voidaan tutkia yleisemminkin tietynlaisia tapauksia.

Jos kehitettyä teoriaa tai käsitejärjestelmää sovelletaan alkuperäisestä tapauksesta poikkeaviin tapauksiin, on mahdollista kehittää ja laajentaa kokeiltavaa teoriaa tai käsitejärjestelmää kattamaan laajempia asia-

kokonaisuuksia. On myös mahdollista, ettei teorian tai käsitejärjestelmän kehittäminen tai laajentaminen onnistu kyseisten uusien ja erilaisten tapauksen avulla. Tällöin voidaan todeta, että luotu teoria tai käsitejärjestelmä ei sovellu tietyn tyyppisiin tapauksiin. Uudet tapaukset voivat siis joko vahvistaa tai heikentää luotua teoriaa tai käsitejärjestelmää. (esim. Eisenhardt 1989; Yin 2002).

Aloitin Fazer Makeisten tuotteiston kehittymistä ja liikkeenjohdon toimintaa käsittelevän aineistoni analyysin kirjoittamalla molemmista ajalliset kuvaukset koko tutkimusjaksolta. Tuotteiston kuvausta varten valitsin joka vuodelta kaksi hinnastoa. Kaikkiaan hinnastoja oli 3–6 kappaletta joka vuodelta. Valitsin yhden kevät-hinnaston ja yhden syysyhinnaston, koska halusin sekä välttää joulusesonkia että kesäaikaa, jotka olivat johtajien mukaan poikkeuksellisia aikoja. Joka vuodelta laskin keskiarvon kaikista myytävänä olleista tuotemerkeistä, uusista tuotemerkeistä ja poistuneista tuotemerkeistä. Laskin myös keskiarvot erikseen makeistutuotteista ja suklaa-tuotteista. Nämä tiedot kokosin aikasarjakuviksi, joissa näkyvät muutokset kirjoitin sanalliseksi kuvaukseksi. Liikkeenjohdon toiminnasta kirjoitin noin 50 sivun mittaisen kuvailevan tarinan, jonka keskiössä olivat markkinoinnin, tuotekehityksen ja tuotannon sekä omistajaperheen toimijat. Tässä vaiheessa kävi ilmi, että omistajaperheen osuus tuotteiston kehittymisessä oli aika ajoin ollut hyvinkin merkittävä.

Näiden alustavien kuvausten jälkeen alkoi pohdinta siitä, minkälainen teoreettinen käsitteistö auttaisi ymmärtämään ja selittämään, mitä tuotteistossa on tapahtunut ja miten. Liikkeenjohdon toiminnan kuvauksessa olin jo käyttänyt toiminnoittaista jaottelua (markkinointi, tuotanto ja tuotekehitys), joka tuntui nyt liian karkealta. Alustava analyysi selvensi myös, että toiminnoittaisen jaottelun lisäksi oli kyse ammattijohdon ja omistajajohdon välisistä suhteista ja niiden vaikutuksesta tuotteiston muutoksiin.

Liikkeenjohdon toiminnan hienojakoisempaa kuvausta varten otin käyttöön ranskalaisen taloussosiologin Lucien Karpinin käyttämän käsitteen 'toimintalogiikka', joka kuvaa toimijoiden päämääriä, keinoja ja näiden oikeutusta. Tämän jälkeen analysoin, minkälaisia päämääriä ja keinoja kullakin johtajaryhmällä on ollut, ja miten he ovat oikeuttaneet omat päämääränsä ja keinosensa. Toimintalogiikkojen analyysi hienojakoisti liikkeenjohdon toimijaryhmiä siten, että esimerkiksi markkinoinnin johto jakautui myyntimiehiin, tuotepäälliköihin ja markkinointijohtajiin. Kullakin näistä ryhmistä oli omanlaisensa toimintalogiikka, jonka yhteys tuotteiston muuttumiseen oli myös erilainen. Mielenkiintoisimmaksi tuotteistoa selittäväksi ulottuvuudeksi nousikin se, miten eri toimintalogiikat yhdistyivät eri aikoina: oliko niiden välillä yhteisymmärrys,

olivatko ne konfliktisissa keskenään vai oliko yksi toimintalogiikka hallitseva yli muiden.

Alustavan analyysin perusteella kävi myös selväksi, että on vaikeaa tutkia tuotteiston kehittymistä koko 50 vuoden ajalta tarkasti. Ratkaisuna oli, että etsin aikasarjoista sellaisia käännekohtia, jolloin tuotteistossa on tapahtunut huomattavimmat muutokset. Tämän analyysin perusteella jaottelin tuotteiston muutokset viiteen periodiin, jotka nimesin niitä kuvaavasti. Tämän mukaisesti tutkimustehtäväksi muotoutui näiden periodien sisällön ja vaihtelun selittäminen. Toisin sanoen, halusin tietää, miten liikkeenjohdon toimintalogiikat selittävät kunkin tuotteistoperiodin sisältöä ja kunkin periodin vaihtumista toiseksi.

Raportointi

Yleisöt

Viimeistään raportointivaiheessa on syytä pohtia, kenelle tutkimuksesta haluaa kertoa eli ketkä ovat potentiaalisia lukijoita³. Akateemista tutkimusta tekevä pitää ensisijaisena lukijakuntana usein oman alansa tutkijoita joko kotimaassa tai laajemmin. Tavoitteena on tuottaa esimerkiksi väitöskirja tai artikkeli tieteelliseen tutkimusjulkaisuun. Tutkimuksella saattaa olla kuitenkin monia muitakin mahdollisia lukijoita, kuten tutkimukseen osallistuneet, kansalaiset, yrittäjät, johtajat, työntekijät, yhteiskunnallisissa tehtävissä toimivat henkilöt, suunnittelijat, poliitikot ja päätöksentekijät. Akateemiselle lukijakunnalle suunnattu julkaisu ei aina ole ilmaisutavaltaan laajempaa lukijakuntaa houkutteleva. Tapaustutkimuksesta on kuitenkin mahdollista rakentaa elävä ja 'jalat maassa' etenevä tutkimusraportti. Esimerkiksi Watergate-skandaalia koskeneesta tapaustutkimuksesta (Bernstein & Woodward 1974) muodostui todellinen myyntimenestys.

³ Tapaustutkimus voidaan toki julkaista muussakin kuin kirjallisessa muodossa, esimerkiksi suullisena tai visuaalisena esityksenä. Koska tässä tarkastellaan tapaustutkimuksen tekoa akateemisena työnä, rajoitutaan tarkastelemaan ainoastaan kirjallista raportointia.

Raportin rakenne

Tapaustutkimuksen rakenne on joustava; tutkimuksen kannalta ei ole välttämättä merkitystä, missä järjestyksessä tutkimuksen osat esitetään. Klassisessa ja intensiivisessä tapaustutkimuksessa on oleellista rakentaa raportissa 'hyvälle tarinalle' toimiva ja lukemaan innostava kertomisen tapa ja muoto eli rakenne, jonka avulla tutkimuskokonaisuus voidaan esittää elävästi ja kattavasti (Glesne 1999). Shank (2002, 146–154) erottaa toisistaan kertomisen taidon ja kirjoittamisen taidon; edellinen viittaa tutkijan kykyyn muokata tapaustarina jonkinlaiseksi kertomukseksi, jossa tapahtumat ja kokonaisuudet muodostavat juonellisen ja etenevän, mahdollisesti myös jännitteisen kokonaisuuden. Jälkimmäinen viittaa konkreettisempiin kirjoitustaitoihin; kykyyn käyttää omaa äidinkieltä oikeaoppisesti ja kirjoittaa ymmärrettävää ja loogista tekstiä.

On olemassa erilaisia kertomuksia eli tapoja esittää jokin tarina. Jokaisella kertomustyypillä on omat tehtävänsä myös silloin, kun niitä käytetään tutkimuksen raportoinnin muotona. Tutkijan tehtävänä on päättää, välittykö hänen tutkimuksensa pääasiallinen sisältö ja sanoma paremmin vaikkapa myyttinä, legendana, satuna vai jonkin muun tyyppisenä kertomuksena (Shank 2002, 148–152). Van Maanen (1988) erottaa useita etnografisen tutkimuksen kertomustyyppisiä: todenmukainen, tunnustuksellinen, impressionistinen, kriittinen, muodollinen, kirjallinen tai yhdessä kerrottu kertomus. Näillä kullakin on erilainen tarkoitus tutkimusraporttina. (Shank 2002, 169–173.)

Stake (1995, 127–128) kehottaa muistamaan, että tapaustutkimuksen raportointi ei ole hauskojen anekdoottien kertomista tutkimusaineistosta. Tämän vuoksi hän suosittelee tarkasti harkittujen tapausepisodin (vignettes) käyttämistä tutkimusraportin rakentamisessa ja antaa myös esimerkin tällaisesta kirjassaan. Tapausepisodit ovat lyhyitä kuvauksia tai minitarinoita, jotka tiivistävät lukijaa varten tapauksen kannalta oleellimmän asiasisällön ja merkitykset. Tutkija saattaa rakentaa tapausepisodit raporttia kirjoittaessaan, mutta niitä saattaa löytyä myös tutkijan pitämästä kenttäpäiväkirjasta. Fazer Makeisia käsittelevässä tapaustutkimuksessa sivuilla 13–14 esitetty tarina voisi toimia tutkimusraportin alussa episodikuvauksena, jonka tehtävä on kehystää tutkimuksen tarkoitusta ja tutkimuskysymystä.

Tutkimusraportin rakenteelle Stake antaa kolme päävaihtoehtoa, jotka ovat yhteneväiset Van Maanenin kertomustyyppien kanssa: kronologinen kuvaus (todenmukainen kertomus), tutkijan näkemys tapauksen muodostumisesta ja sisällöstä (tunnustuksellinen kertomus) ja tapauksen eri ulottuvuuksien kuvaus yksi kerrallaan (impressionistinen kertomus). Näissä raportointitavoissa empiirinen aines, teoreettiset käsitteet ja keskustelut sekä aikaisempi tutkimus esitetään vuoropuheluna, ei erikseen

omissa kappaleissaan. Pääsääntönä on, että tutkittava tapaus ja siihen liittyvä tutkimuskysymys on punainen lanka, jota raportissa seurataan. Teoreettisia käsitteitä ja keskusteluja sekä aikaisemman empiirisen tutkimuksen tuloksia tuodaan mukaan tapauksen kautta ja vain siihen liittyneinä. Tapaustudkimus voidaan kuitenkin raportoida muillakin tavoilla. Yin (2002) puolestaan erottelee viisi erilaista raportointitapaa:

- lineaaris-analyttinen
- vertaileva
- kronologinen
- teoriaa kehittävä
- käänteinen.

Ensimmäinen noudattaa lineaaris-analyttistä rakennetta (linear-analytic structure), jossa esitetään peräkkäin tutkimuksen lähtökohdat, aineisto ja menetelmät sekä tulokset ja johtopäätökset. Tämä esitystapa sopii eksteniiviseen, selittävään, kuvailevaan tai eksploratiiviseen tapaustudkimukseen. Useat liiketaloustieteen piirissä tehdyt tapaustudkimukset on raportoitu tähän tapaan, vaikka ne olisi voinut raportoida toisinkin. Vertailevassa rakenteessa (comparative structure) käydään läpi sama tapaustudkimusaineisto useamman kerran esimerkiksi eri teorioiden tai mallien avulla. Tavoitteena on aikaansaada erilaisia selityksiä tai kuvauksia tapaukselle, joita sitten voidaan vertailla. Tällaista rakennetta käytettiin esimerkiksi Kuuban ohjuskriisiä käsitelleessä tapaustudkimuksessa (Allison 1971).

Kronologinen rakenne sopii tapaustudkimukseen, jossa käsitellään eri aikoina sattuneita tapahtumia ja niiden välisiä suhteita. Selittävä tapaustudkimus on luonteeltaan usein tällaista. Yin (2002) varoittaa tutkijaa keskittymästä alkunostuksen voimalla liiaksi tapauksen varhaisimpaan historiaan jättäen tapauksen nykyhetken kuvauksen vähäiseksi esimerkiksi aika- tai resurssipulan tai vain jonkinlaisen tutkimushankkeeseen väsymisen vuoksi. Hänen mukaansa on hyödyllistä kirjoittaa tällaisessa tutkimuksessa käsikirjoitus takaperin aloittaen tapauksen viimeisistä vaiheista päätyen alkuvaiheisiin. Tutkimuksen lopullisen version voi taas kirjoittaa kronologisessa järjestyksessä.

Teoriaa kehittävässä tutkimuksessa noudatetaan teoriaa kehittävää logiikkaa. Jokaisen luvun tulisi selvittää uusi osa teoreettisesta argumentoinnista ja kokonaisuudesta pitäisi muodostua kunnollinen väittämä tai lause, joka kehittäisi teoriaa eteenpäin. Tällainen rakenne on mahdollinen niin selittävässä kuin eksploratiivisessa tapaustudkimuksessa, sillä molemmissa voidaan kehittää teoriaa. Tapaustudkimuksella voi olla myös analyttiselle lähestymistavalle käänteinen rakenne, jolloin ensimmäisessä luvussa esitetään tutkimuksen tulokset ja loput luvut selittävät saatuja tuloksia mahdollisesti useammallakin tavalla. Yin (2002) kutsuu tällaista

rakennetta nimellä “suspense structure” ja toteaa senkin olevan pätevä selittävässä tapaustutkimuksessa.

Kirjallisuuskatsauksen ja metodologisen osan Yin suosittelee kirjoitettavaksi ennen aineiston keruuta. Tällainen ratkaisu sopii teoriasta lähtevään tapaustutkimukseen, jossa tutkijan on rakennettava käyttämänsä teoreettinen viitekehys ennen aineiston keruuta. Eisenhardt (1989) puolestaan toteaa, että tutkijan ei pitäisi kahlita itseään etukäteen mihinkään yhteen teoriaan tai teoreettiseen käsitteistöön, vaan aineistosta pitäisi pyrkiä löytämään uusia ilmiöitä ja kehittää aineiston avulla mahdollisesti uusia teorioita ja käsitteitä. Hän painottaa tutkimuksen kokonaisrakenteen ja tutkimuskysymyksen pohdintaa tutkimuksen alussa ja etenemistä aineistolähtöisellä, grounded theory -tyyppisellä lähestymistavalla.

Tutkimuksen lukijoiden kannalta on oleellista kiinnittää huomiota tutkimuksen keskeisen päättelyketjun, punaisen langan, juonen ja keskeisten argumenttien selkeään kirjoittamiseen tutkimusraportissa, olipa raportti minkä tahansa muotoinen. Hyvän tapaustutkimuksen periaatteena on, että ulkopuolisen lukijan pitää saada tutkimusraportin perusteella selkeä käsitys koko tutkimusprosessista aineistojen keruusta johtopäätösten tekoon. Tutkimusraportissa tulee siis riittävässä määrin esittää aineistoa ja lähteitä – joko suorina lainauksina, tarinoina tai muulla tavoin. Esitetystä aineistosta kerrotaan tavanomaisesti aika ja paikka, eli missä ne on kerätty tai saatu. Lisäksi aineiston keruun pitää noudattaa niitä periaatteita, joita tutkimuksessa on kerrottu toteutettavan. Näiden periaatteiden tulee luonnollisesti tukea vastaamista itse tutkimuskysymykseen tai -kysymyksiin.

Eettisyys

Tutkijan on hyvä jo tutkimuksen alussa pohtia myös tutkimukseen mahdollisesti liittyviä eettisiä näkökohtia, julkaisurajoitteita ja tietosuojaa (Homan 1991; Mauthier 2002). Saako tapauksesta kertoa sen omalla nimellä, vai pitääkö sille antaa peitenimi? Suostuvatko haastateltavat siihen, että heidät mainitaan jopa omalla nimellä tutkimuksessa, vai haluavatko he esiintyä anonymisti? Entä liittyykö joihinkin tutkimuksessa käytettäviin aineistoihin käyttörajoituksia tai julkaisuehtoja? On myös hyvä pohtia etukäteen, haluaako antaa tutkimukseen osallistuville mahdollisuuden lukea ja kommentoida käsikirjoitusta ennen sen julkaisemista. Jos näin tekee, on syytä muistaa, että asiavirheet, tutkijan tekemät tulkinnat ja johtopäätökset sekä tutkimukseen osallistuvien kokemukset, näkemykset ja jäsenyykset ovat ainakin jossain määrin eri asioita.

Tutkijalla on oikeus esittää perusteltuja tulkintoja ja kriittisiäkin johtopäätöksiä, vaikka tutkimukseen osallistuvat eivät olisi niistä samaa mieltä.

Toisaalta tutkijalla saattaa olla tavoitteena tutkimukseen osallistuneiden maailman kuvaaminen heidän omasta näkökulmastaan ja heidän omilla käsitteillään. Tällöin tutkijan on syytä ottaa vakavasti tutkimukseen osallistuneiden kommentit tutkimuksestaan ja sen raportoinnista. Onko tutkimus ja sen raportointi onnistunut, jos tutkimukseen osallistuneet eivät tunnista siitä itseään ja omaa maailmaansa? Asiavirheet on helppo korjata, mutta muilta osin tutkija joutuu miettimään itse, mitkä hänen tutkimuksensa tavoitteet ovat.

Tutkimukseni Fazer Makeisten tuotteiston muutoksista muotoutui lopulta kysymään: Miten liikkeenjohdon toiminta selittää tuotteiston muutoksia? Päädyin raportoimaan tutkimukseni hyvin perinteisellä rakenteella, jonka johdannossa kerrotaan tutkimuskysymykset, tavoitteet ja tutkimusasetelma ja sen jälkeen kerrotaan, minkälaisilla käsitteillä tuotteistoa on kuvattu aikaisemmassa tutkimuksessa ja alan kirjallisuudessa sekä miten liikkeenjohdon toimintaa on kuvattu ja tutkittu. Tämän jälkeen esitellään aineisto ja käytetyt analyysimenetelmät. Tapauksen analyysi on jaettu kahteen kappaleeseen: ensimmäisessä kuvataan tuotteiston muutokset ja seuraavassa yhdistetään liikkeenjohdon toiminta keskeisiin tuotteistomuutoksiin. Tämän jälkeen esitetään päätulokset ja keskustellaan niistä suhteessa aikaisempaan tutkimukseen sekä esitetään johtopäätökset.

Perinteinen rakenne sopi hyvin tutkimusasetelmaani ja tutkimuskysymyksiini. Olisin kuitenkin voinut myös kirjoittaa tutkimukseni enemmän kertomukselliseen muotoon, jolloin kussakin kappaleessa olisi kuljetettu eteenpäin tarinaa, jossa tuotteisto, liikkeenjohdon toiminta ja muu tutkimus olisivat limittyneet toisiinsa. Tällöin kullakin kappaleella olisi ollut oma erityinen kysymyksensä selittävän asetelman sisällä. Kysymykset olisivat voineet olla esimerkiksi: Miksi liikkeenjohto tempoili tuotteiston kehittämisessä 1950-luvulla? Miksi liikkeenjohto järkevöitti tuotteistoa 1960-luvun lopulta 1980-luvun alkuun? Miksi liikkeenjohto elvytti tuotteistoa 1980-luvulla? ja niin edelleen.

Kirjoittaessani tutkimusraporttia jouduin tekemään useita päätöksiä siitä, miten kirjoitan ja miten esitän aineistoa. Pyrinkö käyttämään liikkeenjohdon omaa kieltä ja käsitteistöä? Esitänkö aineistolainauksia, kuinka laajoja ja missä tarkoituksessa? Voinko käyttää yrityksen nimeä, miten suojaan tutkimukseen osallistuneiden henkilöllisyyden? Otanko huomioon tutkimukseen osallistuneiden ja muun johdon näkemykset raporttini sisällöstä ja muodosta ja miten? Miten kirjoitan liikkeenjohdon toimintaan liittyvistä asioista siten, etten arvota heidän tekemisiään tai tekemättä jättämisiään tai tuota sellaista käsitystä, että he eivät osanneet tehdä työtään oikein? Miten kirjoitan tapauksesta kriittisesti, mutta arvostavasti?

4 TAPAUSTUTKIMUKSEN ARVIOINTI

Edellä olevat kappaleet ilmentävät tapaustutkimuksen moninaisuutta. Tämän mukaisesti tapaustutkimuksen arvioinnissa voidaan myös käyttää jossain määrin vaihtelevia kriteereitä. Perinteiset arviointikriteerit liittyvät nomoteettisen, postpositivistisen ja realistisen tutkimuksen ihanteisiin. Vaihtoehtoiset arviointikriteerit liittyvät enemmänkin tulkitsevan, ymmärtävän, idiograafisen ja konstruktionistisen tutkimuksen lähtökohtiin. Numagami (1998) vertailee erilaisia tutkimusihanteita tapaustutkimuksen näkökulmasta ja perustelee laajasti, miksi tapaustutkimuksessa ei pitäisi käyttää yleistettäviä lainalaisuuksia etsivän tutkimuksen arviointikriteereitä.

Tutkimuksen arviointikriteereitä

Kuten muussakin tutkimuksessa, ensimmäinen ja tärkein kriteeri on, että esitetyn tutkimuskysymyksen tulee olla kiinnostava ja mielellään myös yhteiskunnallisesti merkittävä. Tutkimuskysymys voi olla kiinnostava monella tavalla; teoreettisesti ja käsitteellisesti, käytännön elämän näkökulmasta tai tutkimukseen osallistuvien toimijoiden kannalta. Ei ole ainaakaan haitaksi, jos tutkimuskysymys on lisäksi mielenkiintoinen taloudellisesti, poliittisesti tai kansallisesti. Tutkittavan tapauksen tulee olla joko yleinen eli esimerkiksi yleisluontoista ilmiötä käsittelevä tai jollakin tavalla tai jonkin toimijan näkökulmasta erityinen ja ainutlaatuinen.

Kuten mikä tahansa hyvä tutkimus, myös hyvä tapaustutkimus on huolellisesti suunniteltu, toteutettu ja loppuun saatettu. Tapaus ja sen konteksti on rajattu jollakin perustellulla tavalla. Lukija vakuutetaan siitä, että tutkija on käsitellyt kaiken tutkimuksen kannalta oleellisen aineiston, eikä mitään tapauksen tutkimisen kannalta kriittisiä osia aineistoista ole jätetty tutkimuksen ulkopuolelle. Loppuun viedyssä tutkimuksessa tutkija ei myöskään esitä keinotekoisia syitä sille, että jokin asia on jäänyt tutkimuksessa vähemmälle huomiolle tai kokonaan pois. Tapaustutkimus ei saisi päättyä esimerkiksi sen vuoksi, että tutkimuksen rahoitus loppui kesken tai että tutkija väsyi kesken tutkimuksen. Tällaiset mahdollisuudet tulisi huomioida jo tutkimussuunnitelmaa laadittaessa, jotta voimavarat osataan jakaa sopivasti tutkimuksen eri vaiheisiin.

Tapaustutkimukselle katsotaan usein olevan ansiokasta, jos se pystyy tarjoamaan tapaukselle vaihtoehtoisia selityksiä (Patton 1990, 462). Uutta etsivässä ja kuvailevassa tapaustutkimuksessa aineiston tarkastelu erilaisista tai eri toimijoiden näkökulmista useimmiten parantaa tutkimuksen kiinnostavuutta. Tapaustutkimuksessa on myös esitettävä riittävä näyttö

ehdotetuista tuloksista. Tämä merkitsee sitä, että aineisto on analysoitu riittävän hyvin, jotta tutkija pystyy rakentamaan raportissaan polun aineistosta analyysin kautta johtopäätöksiin. Lopulta hyvä tapaustutkimus on raportoitu vakuuttavasti, luotettavasti, uskottavasti ja mielenkiintoisesti.

Triangulaatio

Triangulaatio on eräs laadullisen tutkimuksen arvioinnin perinteisiä mitta-reita (Marshall & Rossman 1995; Patton 1990; Shank 2002, 134–135). Tapaustutkimuksessa triangulaatio on usein tarkoittanut erityisesti erilais-ten metodologioiden (laadullisen ja määrällisen tutkimuksen) yhdistämistä samassa tutkimuksessa (Deacon et al. 1998). Tällä pyritään varmistamaan, että tutkimuksen tulokset ovat yhdenmukaiset tai yhdensuuntaiset eivätkä riippuvaisia yhdestä metodologiasta. Ajatellaan, että jokaisella metodolo-gialla on omat etunsa ja haittansa, ja yhdistämisellä pyritään vahvistamaan kummankin metodologian etuja.

Tutkija voi lisäksi yhdistää samassa tapaustutkimuksessa erilaisia teorioita (theory triangulation), eri tutkijoita (researcher triangulation), erilaisia aineiston keruumenetelmiä (triangulation of data sources) ja erityyppisiä aineiston analyysimenetelmiä (triangulation of methods). Koska useiden triangulaation muotojen yhdistäminen on useimmiten aikaa vievää ja kallista, saattaa tutkija käyttää vain yhtä triangulaation muotoa, jos sitäkään.

Bricolage

Tulkitsevan tutkimuksen viitekehyksessä triangulaatioon liittyvät yhden-mukaistavat lähtökohdat ovat ongelmallisia. Triangulaatiossa oletetaan esimerkiksi, että kaksi tutkijaa antaa aineistolle samanlaisia merkityksiä ja että erilaiset analyysitavat ovat lähtökohtaoletuksiltaan samanlaisia. Tulkitsevassa tapaustutkimuksessa ei kuitenkaan tavoitella yhtä oikeaa totuutta tutkittavasta tapauksesta. Tulkitsevan tutkimuksen oletuksena on, että todellisuudesta on monta versiota, jotka ovat tilanteisia ja toimijoista riippuvaisia (Denzin & Lincoln 1994). Tällaisessa tutkimuksessa lähtö-kohtana on, että tutkimus aina on tutkijan ja tutkimusvälineiden tuottama ja muokkaama, emmekä voi näin ollen olettaa lopputuloksen olevan sama näistä riippumatta. Esimerkiksi usean tutkijan yhteistyö nähdään tällöin neuvotteluna, jonka tuloksena tutkimustulokset tuotetaan.

Denzin ja Lincoln (1994) ovat ottaneet käyttöön laadulliseen tutkimuk-seen ja myös tulkitsevaan tapaustutkimukseen sopivan 'bricolage'-käsit-

teen. 'Bricolage' viittaa siihen, että tutkimus on konstruktio, jonka tutkija (eli 'bricoleur'⁴) tuottaa. Tutkimus on myös tutkimusprosessin kuluessa muovautuva, eikä se näin ollen voi olla täysin suunniteltu etukäteen. Tällainen tutkimus on laadultaan hyvää, kun se on joustavaa ja tarpeen mukaan muokkautuvaa, teknisesti uteliaista ja monitaitoista, älyllisesti sisältörikasta, refleksiivistä ja hyvin kirjoitettua. Tekninen uteliaisuus ja monitaitoisuus edellyttää, että tutkija ottaa ennakkoluulottomasti käyttöön erilaisia aineistoja ja metodeita ja opettelee soveltamaan niitä omiin tutkimuskysymyksiinsä. Älyllinen sisältörikkaus edellyttää laajaa ja monipuolista lukeneisuutta. Refleksiivisyys tässä yhteydessä tarkoittaa sitä, että tutkija ymmärtää ja tuo esille sen, että hänen tutkimuksensa on riippuvainen hänen omasta henkilöhistoriastaan, koulutus- ja kokemustaustastaan sekä sosiaalisista eroista, kuten ikä, sukupuoli ja etnisyys. Kunkin tutkijan tutkimus on siis ainutkertaista siinä mielessä, että toinen tutkija ei voi sitä sellaisenaan toistaa.

Tapaustutkimuksen haasteita

Tapaustutkimuksen tekeminen on haasteellista. Tutkija joutuu kohtaamaan samat vaikeudet kuin muissakin lähestymistavoissa, ja lisäksi tapaustutkimukseen liittyy usein erityisvaikeutena – ja myös rikkautena – monimuotoinen kysymyksenasettelu sekä laaja ja monipuolinen aineisto. Koska kukin tapaustutkimuksen vaihe saattaa olla hyvinkin työläs, voi käydä niin, että tutkija uupuu kesken tutkimusprosessin ja jokin osa tutkimuksesta jää kesken. Tapaustutkimuksen tyypillisinä ongelmina ja niiden seurauksina mainittuja asioita ovat muun muassa:

- Teoreettisten käsitteiden tai älyllisen rikkauten puuttuminen – lukija ei tiedä, mihin tutkimukselliseen keskusteluun tapaus liittyy ja mitä uutta tietoa se tarjoaa.
- Epäselvä tapauksen/tapausten määrittely – lukija ei tiedä, mikä tarkalleen on tapaus kyseisessä tutkimuksessa tai tapauksen määrittely muuttuu tutkimuksen kuluessa.
- Epäselvä tai liian yleinen tutkimuskysymyksen määrittely – lukijalle annetut vastaukset jäävät niin yleisiksi, ettei niillä ole uutuusarvoa.
- Puutteellinen aineiston analysointi, näyttö ja yhteyksien häviöminen – lukija ei tiedä, minkälaiseen analyysiin esitetyt tulokset ja tehdyt johtopäätökset perustuvat.

⁴ Bricoleur on ranskankielinen sana, joka tarkoittaa sekatyömiestä ja -naista, joka käyttää kaikkia mahdollisia työkaluja saadakseen työnsä tehtyä.

- Heikot yhteydet aikaisempaan tutkimukseen – lukija on epätietoinen siitä, missä muissa empiirisissä tutkimuksissa on tarkastelu samoja kysymyksiä tai teemoja.
- Mitäänsanomaton raportointi, jossa tapauksen mielenkiintoisuus, rikkaus ja elävyys katoaa – lukijaa ei kiinnosta lukea tutkimusta.
- Kontribuution vähäinen pohdinta – lukijalle jää epäselväksi, mitä johtopäätökset ovat ja mitä uutta niissä on aikaisempaan tutkimukseen verrattuna.

Nämä seikat koskevat yleisemminkin tutkimuksen tekoa, mutta Pettigrew (1997, 345–346) on tuonut ne esiin pohtiessaan syitä siihen, miksi jotkut tapaustutkimukset eivät ole ylittäneet julkaisukynnystä tieteellisissä aikakauslehdissä. Koska tapaustutkimuksessa usein tarkastellaan laajaa kokonaisuutta monipuolisesti, vaatii tällaisen tutkimuksen raportointi lyhyessä artikkelimuodossa tutkijalta erityisiä taitoja. Lukuisat esimerkit kuitenkin osoittavat, ettei se ole ollenkaan mahdotonta.

Väitöskirjani valmistumisen jälkeen otimme ohjaajani kanssa tavoitteeksi julkaista tutkimuksesta artikkeli kansainvälisessä aikakausjulkaisussa. Väitöskirja oli arvioitu perinteisillä tapaustutkimuksen kriteereillä erinomaiseksi, joten tehtävä ei vaikuttanut ylivoimaisen haastavalta. Tavoitteeksi otimme koko tapauksen käsittelemisen artikkelissa, emmekä alkaneet rajaamaan sitä enää lisää tässä vaiheessa. Aloitimme työn vuonna 1993 kirjoittamalla artikkelin pohjaksi työpaperin, jossa esitimme väitöskirjani tulokset tiivistetyssä ja edelleen kehitetyssä muodossa. Saimme tähän versioon kommentteja useilta kollegoilta ja työstimme uuden version lehteen lähettämistä varten vuonna 1994.

Aikanaan saimme lehdestä kommentit, jotka olivat melko kriittiset. Tutkimusta pidettiin mielenkiintoisena ja uutta tietoa tuovana, mutta erityisesti polku aineistosta johtopäätöksiin vaati selventämistä ja tulokset terävöittämistä. Kysymys oli siitä, mihin perustamme tuloksemme ja johtopääksemme. Työstimme artikkelista uuden version ja vielä yhden uuden. Usko alkoi jo loppua – emme koskaan osaisi esittää polkua aineistosta tuloksiin niin vakuuttavasti, että kommentoijamme olisivat tyytyväisiä. Vihdoin lähetimme lehteen ehkä kahdeksannen version artikkelista ja saimme sille hyväksynnän. Artikkelin julkaistiin vuonna 1998 (Eriksson & Räsänen 1998) ja myöhemmin se voitti erään elektronisen tietopankin kunniamaininnan.

Tällaiset prosessit opettavat, miten sitkeää työtä hyvän tutkimuksen tekeminen ja sen kommunikointi muille vaatii. Prosessi kertoo myös siitä, miten limittäistä tutkimuksen tekeminen ja tutkimuksesta kirjoittaminen on. Vaikka tutkimuksen pitääkin olla jollakin tavalla myös tehty ennen kuin siitä voi raportoida, jatkuu (ainakin laadullisen) tutkimuksen tekeminen vielä raportointi- ja arviointi-

*vaiheessakin. Julkaistu artikkeli ei ole sama tutkimus kuin väitös-
kirjani, mutta ei se ole myöskään sama tutkimus kuin artikkelin
edelliset versiot. Artikkelia arvioitaessa ja muokatessa on kokonai-
suus jossain määrin muuttunut myös tutkimuksena.*

LÄHTEET

- Alajoutsijärvi K, Eriksson P (1998) In Search of Buyer-Seller Interaction: Context and narratives as keys for a more complete understanding. *Journal of International Selling & Sales Management*, 4 (2) 89–107.
- Alasuutari P (2001) *Laadullinen tutkimus. 3 uudistettu p. Vastapaino.* Tampere.
- Allison GT (1971) *Essence of decision-making: Explaining the Cuban missile crisis.* Little Brown. Boston.
- Amit V (2000) *Constructing the Field. Ethnographic fieldwork in the contemporary world.* Routledge. London.
- Atkinson P (1990) *The ethnographic imagination. Textual construction of reality.* Routledge. London.
- Atkinson P, Coffey A, Delamont S, Lofland J, Lofland L (eds.) (2001) *Handbook of Eth-nography.* Sage. London.
- Bailey MT (1992) Do physicians use case studies? Thoughts on public administration re-search. *Public Administration Review* 52 (Jan./Feb.) 47–55.
- Behar R, Gordon DA (eds.) (1995) *Women writing culture.* University of California Press. Berkeley.
- Bernstein C, Woodward B (1974). *All the president´s men.* Simon & Schuster. New York.
- Boje DM (2001) *Narrative Methods for Organizational & Communication Research.* Sage. London.
- Boyatzis RE (1998) *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development.* Sage. Thousand Oaks, CA.
- Bruner J (1991) *The Narrative Construction of Reality.* *Critical Inquiry* 18, 1–21.
- Cassell C, Symon G (eds.) (1994) *Qualitative Methods in Organizational Research: A Practical Guide.* Sage. London.
- Cassell C, Symon G (eds.) (2004) *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research.* Sage. London.
- Coffey A, Atkinson P (1996) *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies.* Sage. Thousands Oaks, CA.
- Creswell J (1998) *Qualitative Inquiry and Research Design: choosing among five traditions.* Sage. Thousand Oaks, CA.
- Czarniawska B (1998) *A Narrative Approach to Organization Studies.* Sage. Thousand Oaks, CA.
- Dawson P (1997) *In at The Deep End: Conducting Processual Research on Organisational Change.* *Scandinavian Journal of Management* 1113 (4) 389–405.

- Deacon D, Bryman A, Fenton N (1998) Collision or collusion? A discussion and case study of the unplanned triangulation of quantitative and qualitative research methods. *International Journal of Social Research Methodology* 1(1) 47–63.
- Denzin NK, Lincoln YS (eds.) (1994) *Handbook of Qualitative Research*. Sage. Thousand Oaks, CA.
- Denzin NK, Lincoln YS (2003) *Strategies of qualitative inquiry* 2. ed. Sage. Thousand Oaks, CA.
- Dyer WG Jr, Wilkins AL (1991) Better Stories, Not Better Constructs, to Generate Better Theory: A Rejoinder to Eisenhardt. *Academy of Management Review* 16 (3) 613–619.
- Eisenhardt KM (1989) Building Theories from Case Study Research. *Academy of Management Review* 14 (4) 532–550.
- Eisenhardt KM (1991) Better Stories and Better Constructs: The Case for Rigor and Comparative Logic. *Academy of Management Review* 16 (3) 620–627.
- Emerson RM, Fretz RI, Shaw LL (1995) *Writing Ethnographic Fieldnotes*. University of Chicago Press. Chicago.
- Eriksson P (1991). Managerial processes behind long-term product mix changes: an historical study on Fazer Confectionery 1950–1990. (Dissertation). Helsinki School of Economics. (*Acta Academiae oeconomicae Helsingiensis A 74/1991*). Helsinki.
- Eriksson P, Räsänen K (1998) The Bitter and the Sweet: Evolving constellations of product mix management in a confectionery company. *European Journal of Marketing* 32 (3/4) 279–304.
- Erlandson DA, Harris EL, Skipper BL, Allen SD (1993) *Doing Naturalistic Inquiry: A Guide to Methods*. Sage. Newbury Park, CA.
- Eskola J, Suoranta J (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere.
- Fox-Wolfgramm S (1998) Towards Developing A Methodology for Doing Qualitative Research: The Dynamic-Comparative Case Study Method. *Scandinavian Journal of Management*, 13 (4) 331–503.
- Geertz C (1973) *The interpretation of cultures: selected essays*. Basic Books. New York.
- Glaser BG, Strauss A (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine de Gruyter Co. New York.
- Glesne C (1999) *Becoming Qualitative Researchers. An Introduction*. 2. ed. Longman. New York.
- Hammersley M, Atkinson P (1995) *Ethnography. Principles in Practice*. 2. ed. Routledge. London & New York.
- Hammersley M (1990). *Reading ethnographic research: A critical guide*. Longman. New York.
- Harré R (1979) *Social being: a theory for social psychology*. Blackwell. Oxford.

- Hellström E, Hyttinen P (1996) Tapaustutkimusstrategia ja metsätieteet. *Folia Forestalia – Metsätieteen aikakauskirja* (4) 389–407.
- Homan R (1991) *Ethics of Social Research*. Longman. London.
- Jensen JL, Rodgers R (2001) Cumulating the intellectual gold of case study research. *Public Administration Review* 61(2) 236–246.
- Jokinen A, Juhila K, Suoninen E (2003) Diskurssianalyysin aakkoset. 3. p. Vastapaino. Tampere.
- Jokinen A, Juhila K, Suoninen E (2002) Diskurssianalyysi liikkeessä. 2. p. Vastapaino. Tampere.
- Kuula A (2000) Toimintatutkimus. Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä. Vastapaino. Tampere.
- Leonad-Barton D (1990) A dual methodology for case studies: Synergistic use of a longitudinal single site with replicated multiple sites. *Organization Science*, 1(3) 248–266.
- Marshall C, Rossman G (1995) *Designing qualitative research*. 2. ed. Sage. Thousand Oaks, CA.
- Mauthier M (2002) *Ethics in Qualitative Research*. Sage. London.
- Miles MB, Huberman AM (1994) *Qualitative data analysis: an expanded source-book*. Sage. Thousand Oaks, CA.
- Numagami T (1998) The Infeasibility of Invariant Laws in Management Studies: A Reflective Dialogue in Defense of Case Studies. *Organization Science* 9(1) 2–15.
- Patton M (1990) *Qualitative evaluation and research methods*. Sage. Newbury Park.
- Perren L, Ram M (2004) Case-Study Method in Small Business and Entrepreneurial Research: Mapping Boundaries and Perspectives. *International Small Business Journal*, 22(1) 83–101.
- Pettigrew AM (1997) What is a processual analysis? *Scandinavian Journal of Management* 11(3) 337–348.
- Pettigrew AM, Whipp R (1991) *Managing Change for Competitive Success*. Blackwell. Oxford.
- Ragin CC (1987) *The comparative method: Moving beyond qualitative and quantitative strategies*. University of California Press. Berkeley.
- Ragin CC, Becker HS (1992) *What Is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Ragin CC, Zaret D (1983) Theory and Method in Comparative Research: Two Strategies. *Social Forces* 61(3) 731–754.
- Ryan B, Scapens RW, Theobald, M (1992) *Research Method and Methodology in Finance and Accounting*. Academic Press. London.
- Sayer A (1984) *Method in Social Science: A Realist Approach*. Hutchinson, London.
- Shank GD (2002) *Qualitative Research. A Personal Skills Approach*. Prentice Hall. Upper Saddle River, NJ.

- Stake RE (1995) *The art of case study research: perspectives on practice*. Sage. Thousand Oaks, CA.
- Stake RE (1994) *Case Studies*. In: *Handbook of Qualitative Research*. ed. by NK Densin, YS Lincoln. Sage. London.
- Stoecker R (1991) Evaluating and rethinking the case study. *Sociological review* 39 (1) 88–112.
- Strauss A, Corbin J (1990) *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage. Newbury Park, CA.
- Strauss A, Corbin J (eds.) (1997). *Grounded theory in practice*. Sage. London.
- Tellis W (1997) Introduction to Case Study. *The Qualitative Report* 3 (2). (<http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis1.html>)
- Travers M (2001) *Qualitative research through case studies*. Sage. London.
- Van Maanen J (1988) *Tales of the field: On writing ethnography*. University of Chicago Press. Chicago.
- Van Maanen J (ed.) (1995) *Representation in Ethnography*. Sage. London.
- Whyte WF (1955). *Street corner society: The social structure of an Italian slum*. University of Chicago Press. Chicago.
- Wolcott H (1990) *Writing up qualitative research*. Sage. Newbury Park, CA.
- Wolcott H (1994) *Transforming Qualitative Data: Description, analysis, and interpretation*. Sage. Thousand Oaks, CA.
- Yin RK (2002) *Case study research*, 3. ed. Sage. Thousand Oaks, CA.

KULUTTAJATUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA

2005

4/2005

Päivi Eriksson, Katri Koistinen
Monenlainen tapaustutkimus.

3/2005 (verkkojulkaisu)

Kaisa Kinnunen, Paavo Saarinen
Vähittäiskaupan aukioloajat – myymälähenkilöstön mielipiteitä.

2/2005 (verkkojulkaisu, eng.kielinen)

Tanja Kotro, Päivi Timonen, Mika Pantzar, Eva Heiskanen
The Leisure Business and Lifestyle.

1/2005 (verkkojulkaisu, eng.kielinen)

Mika Pantzar, Elizabeth Shove (toim.)
Manufacturing leisure – Innovations in happiness, well-being and fun.

2004

9/2004 (verkkojulkaisu)

Kaisa Kinnunen
Kilpailullisuus sähkömarkkinoilla – Sähköenergian tarjoushinnat 2003–2004.

8/2004 (verkkojulkaisu)

Ville Aalto-Setälä, Marita Nikkilä
Euron vaikutus yritysten hinnoitteluun ja kuluttajien hintatietoisuuteen.

7/2004

Hannu Kytö, Leena Aatola
Luulo ei ole tiedon väärtti. Muutokset kuluttajien antamissa julkisten palvelujen laatuarvioissa vuosina 2002–2003.

6/2004 (verkkojulkaisu)

Ville Aalto-Setälä, Paavo Saarinen
Kilpailun vaikutus lääke­markkinoilla.

5/2004 (verkkojulkaisu)

Ville Aalto-Setälä, Marita Nikkilä, Emilio Pagoulatos
Elintarvikkeiden hintaerojen syyt Euroopan maiden välillä.

4/2004 (verkkojulkaisu)

Sanna Piironen, Johanna Mäkelä, Mari Niva
Luottavaiset suomalaiset? Kuluttajan näkemykset ruoan turvallisuudesta.

3/2004

Raija Järvinen, Helena Heino
Kuluttajien palvelukokemuksia vakuutus- ja pankkisektorilta.

2/2004 (verkkojulkaisu)

Helena Tuorila
Yli 50-vuotiaat Internet-palvelujen käyttäjinä.

1/2004 (verkkojulkaisu)

Päivi Timonen, Johanna Mäkelä, Mari Niva, Kaarina Hyvönen, Esa Vesmanen
Tulevaisuuden keittiö.

Monenlainen tapaustutkimus
Päivi Eriksson, Katri Koistinen

Kaikukatu 3, 00530 HELSINKI
PL 5, 00531 HELSINKI
Puh. (09) 77 261
Faksi (09) 7726 7715
www.kuluttajatutkimuskeskus.fi
tiedotus@kuluttajatutkimuskeskus.fi

ISSN 0788-5415
ISBN 951-698-123-2 (kevällä 2005 painettu julkaisu)
Savion Kirjapaino Oy, Kerava 2005

ISBN 951-698-149-6 (PDF)